

Rapport 2006:30 R

Rättssäkerheten för
doktorander på högskolor utan
relevant vetenskapsområde

Tillsynsrapport

Högskoleverket • Luntmakargatan 13 • Box 7851, 103 99 Stockholm
tfn 08-563 085 00 • fax 08-563 085 50 • e-post hsv@hsv.se • www.hsv.se

Rättssäkerheten för doktorander på högskolor utan relevant vetenskapsområde. Tillsynsrapport

Utgiven av Högskoleverket 2006

Högskoleverkets rapportserie 2006:30 R

ISSN 1400-948X

Innehåll: Högskoleverket, juridiska avdelningen, **Teresa Edelman**

Formgivning: Högskoleverkets informationsavdelning

Tryck: Högskoleverkets vaktmästeri, Stockholm, juni 2006

Tryckt på miljömärkt papper

Innehåll

Förord	5
Sammanfattning	7
Inledning	13
Antagning och anställning som doktorand	15
Gällande bestämmelser	15
Synpunkter från doktorandorganisationer	17
Synpunkter från universitet och högskolor	18
Högskoleverkets synpunkter	19
Individuell studieplan	25
Gällande bestämmelser	25
Forskarutbildningsutredningens material	26
Synpunkter från doktorandorganisationerna	27
Synpunkter från universitet och högskolor	27
Högskoleverkets synpunkter	29
Studiefinansiering	31
Gällande bestämmelser	31
Förarbeten om studiefinansiering	32
Forskarutbildningsutredningens material	33
Synpunkter från doktorandorganisationerna	33
Synpunkter från universitet och högskolor	34
Högskoleverkets synpunkter	36
Handledning	41
Gällande bestämmelser	41
Forskarutbildningsutredningens material	42
Synpunkter från doktorandorganisationerna	42
Synpunkter från universitet och högskolor	43
Högskoleverkets synpunkter	46
Examination	51
Gällande bestämmelser	51
Forskarutbildningsutredningens material	51
Synpunkter från doktorandorganisationerna	51
Synpunkter från universitet och högskolor	52
Högskoleverkets synpunkter	53
Industridoktorander	55
Vad är en industridoktorand?	55
Synpunkter från doktorandorganisationer	55
Synpunkter från universitet och högskolor	56
Högskoleverkets synpunkter	56
Forskarskolor	59
Vad är en forskarskola?	59
Synpunkter från doktorandorganisationerna	60

Synpunkter från lärosätena	60
Högskoleverkets synpunkter	61
Studentinflytande	63
Gällande bestämmelser	63
Synpunkter från doktorandorganisationer	63
Synpunkter från universitet och högskolor	64
Högskoleverkets synpunkter	64
Avslutande synpunkter	67

Förord

Denna rapport tar upp frågor som berör rättssäkerheten för doktorander på högskolor utan relevant vetenskapsområde. I den ganska utförliga sammanfattningen återges Högskoleverkets viktigaste synpunkter, som också finns i rutorna i början av varje kapitel. Dessa upprepningar har gjorts för att ge läsaren möjlighet att bilda sig en uppfattning om rapportens innehåll genom att bara läsa sammanfattningen eller texterna i rutorna. Den som önskar fördjupad information hänvisas till texten i de olika kapitlen.

En fråga som inte berörs i rapporten är hur många doktorander som tillhör den i rapporten aktuella gruppen. Det finns ingen officiell statistik om detta, men Lärarhögskolan i Stockholm och Malmö högskola har gjort en utredning av vilken det framgår att antalet aktiva forskarstuderande på heltid vid högskolor som inte är universitet kan uppskattas till cirka 1 000 personer. Detta utgör cirka 5 procent av alla forskarstuderande.

Sigbrit Franke
Universitetskansler

Teresa Edelman
Verksjurist

Sammanfattning

Inledning

Högskoleverket har i sin tillsynsverksamhet haft flera ärenden där doktorander är antagna till forskarutbildning på ett lärosäte och anställda som doktorander på ett annat lärosäte utan relevant vetenskapsområde. Doktoranderna har på olika sätt upplevt att de ”hamnat mellan stolarna”. Verket har också fått signaler om att ansvarsfördelningen mellan de inblandade lärosätena upplevs som oklar, särskilt av högskolorna där doktoranderna är anställda. Samtidigt kan ett samarbete mellan lärosäten med och utan vetenskapsområde ha flera positiva effekter, bland annat ökad mobilitet bland doktorander och ökade möjligheter för studenter på lärosäten utan vetenskapsområde att doktorera.

Högskoleverket har därför beslutat att undersöka vad som är anledningen till problemen, klargöra vilka regler som gäller och peka på eventuella otydligheter och behov av ändringar i regelverket. I vissa fall har verket också velat visa goda exempel på samarbeten mellan lärosätena och lyfta fram vad som kan göras för att möjliggöra samarbete och samtidigt förbättra doktorander-
nas rättssäkerhet.

Antagning och anställning som doktorand

Fakultetsnämnder ansvarar för forskarutbildning och finns bara vid högskolor med vetenskapsområde. En högskola utan eget vetenskapsområde kan dock anställa doktorander. Det är endast fakultetsnämnden, eller det eller de organ inom lärosätet, som fakultetsnämnden har delegerat beslutanderätten till, som kan fatta beslut om forskarutbildningsämnen, antagning av doktorander, allmänna och individuella studieplaner, utseende av handledare samt examination. Detta ansvar kan inte avtalas bort eller överlåtas på en högskola utan vetenskapsområde.

Högskoleverket anser att avtal i samband med antagning och anställning av doktorander kan skrivas mellan lärosätena och att detta är önskvärt. Även om överenskommelsen träffas mellan institutioner så gör man det på myndighetens vägnar och det är då själva lärosätet som blir bundet av överenskommelsen.

Avtalen berör inte bara lärosätena utan i allra högsta grad doktoranden. Högskoleverket anser att doktoranden alltid skall underrättas om innehållet i avtalet.

Högskoleverket anser att de inblandade lärosätena bör samverka så att processerna antagning och anställning görs samtidigt. En doktorand bör aldrig antas utan att finansieringen är klar, och inga doktorander bör anställas utan att det antagande lärosätet säkerställer att antagningen görs samtidigt.

Individuella studieplaner

Det är endast fakultetsnämnderna och den eller de, som fakultetsnämnderna har delegerat ansvaret till, som kan fatta beslut om de individuella studieplanerna. Ansvaret kan inte avtalas bort och detta gäller både för fastställandet och för uppföljningen av planerna. Det räcker inte att sända de individuella studieplanerna till fakultetsnämnden för kännedom, utan dessa måste fastställas av nämnden eller det organ på det antagande lärosätet som beslutsrätten har delegerats till.

En viktig del i den individuella studieplanen är beskrivning av doktorandens och fakultetsnämndens åtaganden. Det antagande lärosätet har ansvar för att bestämma dessa åtaganden på ett sådant sätt att doktoranden har en rimlig chans att genomföra sin forskarutbildning inom föreskriven tid. Även av denna anledning är det viktigt att det anställande lärosätet i en överenskommelse med det antagande lärosätet förbinder sig att följa den individuella studieplanen. Det kan vara bra att lärosätena samråder med varandra redan vid fastställande av den individuella studieplanen.

Utredningen visar att bristande uppföljning av studieplanerna kan vara ett problem och att fakultetsnämnden vid det antagande lärosätet inte alltid tar sitt ansvar för uppföljningen. Högskoleverket anser att gemensamma avstämningar mellan lärosätena bör göras regelbundet när flera lärosäten är inblandade.

Högskoleverket förutsätter att eventuella individuella studieplaner som har beslutats av det anställande lärosätet upphävs.

Studiefinansiering

Högskoleverket anser att forskarutbildningsutredningens förslag om högskolans ansvar för studiefinansieringen under utbildningstiden skulle stärka rätts-säkerheten även för doktorander som är anställda vid högskolor utan vetenskapsområde och för industridoktorander. Verket vill därför återigen vidhålla sina tidigare ställningstaganden och anser att regeringen snarast bör vidta åtgärder för att genomföra förslagen.

Även vid förnyande av anställning som doktorand kan det bli aktuellt att göra bedömningar av doktorandens studieresultat. Om en doktorand har anställning på en högskola utan vetenskapsområde bör man därför samråda med det antagande lärosätet när högskolan tar ställning till att förnya anställningen som doktorand.

Bland lärosätenas exempel finns överenskommelser där den anställande högskolan tar på sig ett anställningsansvar som upphör endast när fakultetsnämnden konstaterar att en doktorand i väsentlig utsträckning har åsidosatt sina åtaganden enligt den individuella studieplanen. Sådana avtal kan förstärka doktorandernas rättssäkerhet och underlätta lärosätenas hantering av den typen av ärenden. Så länge forskarutbildningsutredningens förslag inte har genomförts fyller sådana avtal en viktig funktion.

Handledning

Ett lärosäte utan vetenskapsområde har ingen befogenhet att utse handledare eller besluta om byte av handledare. Däremot är det lämpligt att lärosätena samarbetar när man utser och byter handledare. Om det antagande lärosätet, som resultat av ett sådant samarbete, utser en lokal handledare på lärosätet där doktoranden är anställd har fakultetsnämnden även fortsättningsvis ansvar för att följa upp hur utbildningen fortskrider.

Såväl handledarens vid det antagande lärosätet som den ”lokala” handledarens uppgifter, och arbetsfördelningen dem emellan, bör framgå av den individuella studieplanen. I avtal mellan lärosätena bör det anställande lärosätet åta sig att se till att den lokala handledaren uppfyller sina åtaganden enligt den individuella studieplanen. Det antagande lärosätet bör sedan genom sin uppföljning kontrollera att så har skett. Om den lokala handledaren inte uppfyller sina åtaganden kan det anställande lärosätet utnyttja sina arbetsgivarbefogenheter gentemot handledaren, och det antagande lärosätet kan frånta handledaren uppdraget.

Så länge fakultetsnämnden tar sitt ansvar för handledningens kvalitet kan Höskoleverket inte se något formellt hinder mot att huvudhandledaren är stationerad vid det anställande lärosätet.

Fakultetsnämnden har ansvar för att handledningen på det andra lärosätet kan genomföras enligt de principer och i den omfattning som har bestämts i den individuella studieplanen, och bör därför se till att det sluts behövliga överenskommelser. Ett annat sätt för det antagande lärosätet att försäkra sig om att doktoranden får handledning i den beslutade omfattningen på det andra lärosätet är att besluta om handledningens omfattning och fastställa den individuella studieplanen i samråd med det andra lärosätet.

Högskolor utan vetenskapsområde har inte befogenhet att själva anordna handledarutbildning men detta kan med fördel ske i samarbete med lärosäten som har det relevanta vetenskapsområdet.

Examination

Det antagande lärosätet måste se till att kurserna och proven som en doktorand skall genomgå och seminarieverksamheten som en doktorand skall delta i följer de allmänna och individuella studieplanerna som är fastställda av detta lärosäte. Ett avtal mellan det antagande och det anställande lärosätet måste utgå från de gällande studieplanerna och syfta till att det anställande lärosätet skall följa dessa.

Industridoktorander

En doktorand som är anställd vid ett företag eller hos en annan arbetsgivare utanför högskolan kallas ofta för ”industridoktorand”. Begreppet finns dock inte i högskoleförordningen.

Avtal mellan ett lärosäte och doktorandens arbetsgivare kan vara mera effektiva än avtal mellan lärosätena, särskilt i sådana fall där de sluts mellan lärosätet och en icke statlig finansär, eftersom tvisten kan lösas i domstol.

Om det antagande lärosätet utser en handledare som är anställd av företaget har lärosätet ansvar för att handledaren känner till reglerna i högskolelagstiftningen och har kompetens för att handleda doktoranden.

Lärosätena bör ingå avtal med arbetsgivarna för att försäkra sig om studiefinansieringen och att arbetsgivaren följer den individuella studieplanen. Avtalet måste i så fall alltid utgå från den individuella studieplanen. Eventuella andra punkter i avtalet, som har betydelse för doktorandens forskarutbildning, bör också anges i den individuella studieplanen.

Forskarskolor

Begreppet ”forskarskola” finns inte i högskoleförordningen.

Även om doktoranden anses ”antagen” till en viss forskarskola är det fakultetsnämnden vid det lärosäte där doktoranden är formellt antagen, som har ansvar för doktorandens forskarutbildning.

För att undvika dubbla eller till och med tredubbla krav på doktoranden bör den individuella studieplanen fastställas och följas upp i samarbete med forskarskolan.

Studentinflytande

Det antagande lärosätet måste se till att de vid lärosätet antagna doktoranderna har möjlighet att bli representerade i alla beslutande och beredande organ inom lärosätet. Detta gäller även doktorander som är anställda på ett annat lärosäte. Eftersom det är det antagande lärosätet som har ansvar för forskarutbildningen och fattar de flesta beslut som har betydelse för utbildningen och doktorandens situation, har möjligheten till inflytande den största betydelsen just vid det antagande lärosätet där doktoranden också har skyldighet att tillhöra studentkåren.

Även lärosäten där doktorander har sin anställning och där deras forskarutbildning är förlagd kan dock fatta beslut som har stor betydelse för doktorandens situation, som t.ex. om studiefinansiering. Det kan därför av doktorander upplevas som otillfredsställande att gällande regler inte ger tillräckliga garantier för studentinflytande även vid den andra högskolan.

Så väl högskoleförordningen som förordningen om studerandekårer ger dock utrymme för lösningar som ger doktorander möjlighet till inflytande vid båda lärosätena.

Avslutande synpunkter

Samarbete i forskarutbildningsfrågor mellan lärosäten med och utan vetenskapsområde ger studenter på lärosäten utan vetenskapsområde ökade möjligheter att doktorera.

Ett av problemen är att reglerna om forskarutbildning i högskoleförordningen, som har som syfte att ge doktorander en godtagbar grad av rättssäkerhet, inte är utformade med tanke på doktorander som har sin anställning vid högskolor utan vetenskapsområde. Samtidigt har av utredningen framgått att samarbete mellan lärosätena hjälper doktorander och att det i många fall förhindrar att doktoranderna faller mellan stolarna eller glöms bort. Samarbetet sker dock inte i tillräcklig utsträckning.

Högskoleverket har övervägt om det behövs mera detaljerade regler för den i rapporten aktuella gruppen av doktorander. Utredningen visar dock att de nu gällande reglerna inte utgör något hinder mot ett samarbete mellan det antagande och det anställande lärosätet. I de flesta fall åsidosätts doktorandernas rättssäkerhet på grund av att antagande lärosäten inte tar sitt ansvar, medan högskolor utan vetenskapsområde överskrider sina befogenheter.

Mot denna bakgrund anser Högskoleverket att det, för närvarande, inte finns tillräckliga skäl för att föreslå centrala regler för den i rapporten aktuella gruppen av doktorander. Vid detta ställningstagande utgår Högskoleverket ifrån att det finns flera författningsförslag som verket tidigare ställt sig bakom och som, om de genomförs, kan förbättra rättssäkerheten för alla doktorander, och särskilt för den i rapporten aktuella gruppen.

Genom att klargöra fakultetsnämndens roll och ange flera exempel på ansvarsfördelning mellan de antagande och de anställande lärosätena hoppas Högskoleverket att ge en viss ledning för att lösa en del av problemen och stärka doktoranders rättssäkerhet. Högskoleverket vill också uppmuntra lärosätena att ingå överenskommelser som, inom ramen för gällande regler, klargör ansvarsfördelningen mellan lärosätena och doktorandernas situation. Högskoleverket avser också att följa upp frågorna inom ramen för tillsynsverksamheten.

Inledning

Högskoleverket har i sin tillsynsverksamhet haft flera ärenden där doktorander är antagna till forskarutbildning på ett lärosäte och anställda som doktorander på en annan högskola utan relevant vetenskapsområde. Doktoranderna har på olika sätt upplevt att de ”hamnat mellan stolarna”. Verket har också fått signaler om att ansvarsfördelningen mellan de inblandade lärosätena upplevs som oklar, särskilt av högskolorna där doktoranderna är anställda. Samtidigt kan ett samarbete mellan lärosäten med och utan vetenskapsområde ha flera positiva effekter, bl.a. ökad mobilitet bland doktorander och ökade möjligheter för studenter på lärosäten utan vetenskapsområde att doktorera.

Högskoleverket har därför beslutat att undersöka vad som är anledningen till problemen, klargöra vilka regler som gäller och peka på eventuella otydligheter och behov av ändringar i regelverket. I vissa fall har verket också velat visa goda exempel på samarbeten mellan lärosätena och lyfta fram vad som kan göras för att möjliggöra samarbete och samtidigt förbättra doktorandernas rättssäkerhet.

Till att börja med har verket bett om synpunkter från doktorandorganisationerna: Sveriges förenade studentkårer (SFS), Sveriges doktorander samt Sveriges doktoranders förening (SDF) vid Sveriges universitetslärarförbund (SULF). Därefter har verket tagit del av de svar universiteten och högskolorna lämnade på Forskarutbildningsutredningens (*En ny doktorsutbildning*, SOU 2004:27) frågor om samarbete mellan högskolor med och utan vetenskapsområde. Med utgångspunkt i detta material har verket ställt frågor till universiteten och högskolorna om de aktuella doktorandernas situation. Remissammanställningen finns tillgänglig hos verkets registrator. I rapporten lyfts lärosätenas och doktorandernas viktigaste synpunkter fram.

Rapporten gäller främst följande områden inom forskarutbildningen: antagning, individuella studieplaner, handledning, studiefinansiering och examination. Frågor om forskarskolor, industridoktorander och studentinflytande berörs också.

Verksjuristerna Teresa Edelman och Barbro Molander har varit projektledare. Till projektet har knutits en intern referensgrupp i vilken har ingått utredarna Helen Dryler (avdelningen för statistik och analys) och Charlotta Karlsson som senare ersatts av Lisa Jämstved Lundmark (båda från utvärderingsavdelningen).

Antagning och anställning som doktorand

Fakultetsnämnder ansvarar för forskarutbildning och finns bara vid högskolor med vetenskapsområde. En högskola utan eget vetenskapsområde kan dock anställa doktorander. Det är endast fakultetsnämnden, eller det eller de organ inom lärosätet, som fakultetsnämnden har delegerat beslutanderätten till, som kan fatta beslut om forskarutbildningsämnen, antagning av doktorander, allmänna och individuella studieplaner, utseende av handledare samt examination. Detta ansvar kan inte avtalas bort eller överlåtas på en högskola utan vetenskapsområde. Högskoleverket avser att följa upp dessa frågor inom ramen för tillsynsverksamheten

Högskoleverket anser att avtal i samband med antagning och anställning av doktorander kan skrivas mellan lärosätena och att detta är önskvärt. Även om överenskommelsen träffas mellan institutioner så gör man det på myndighetens vägnar och det är då själva lärosätet som blir bundet av överenskommelsen.

Avtalen berör inte bara lärosätena utan i allra högsta grad doktoranden. Högskoleverket anser att doktoranden alltid skall underrättas om innehållet i avtalet.

Högskoleverket anser att de inblandade lärosätena bör samverka så att processerna antagning och anställning görs samtidigt. En doktorand bör aldrig antas utan att finansieringen är klar, och inga doktorander bör anställas utan att det antagande lärosätet säkerställer att antagningen görs samtidigt.

Gällande bestämmelser

Vetenskapsområde, fakultetsnämnd och forskarutbildning

I 2 kap. 5 § högskolelagen (1992:1434) anges att för forskarutbildning finns de vetenskapsområden som riksdagen bestämmer. Dessa vetenskapsområden finns vid universiteten. På ansökan av en högskola som inte är universitet, kan regeringen besluta att ett eller flera av vetenskapsområdena skall finnas vid den högskolan. Ett sådant beslut får meddelas, om grundutbildning och forskning vid högskolan har en sådan kvalitet och omfattning inom vetenskapsområdet att forskarutbildning kan bedrivas på en hög vetenskaplig nivå.

I 2 kap. 5 a § högskolelagen anges vidare bl.a. att det skall finnas minst en fakultetsnämnd vid varje universitet och vid varje högskola där det finns vetenskapsområde med stöd av beslut enligt 5 § och att fakultetsnämnderna skall ansvara för forskning och forskarutbildning. Universiteten och högskolor med vetenskapsområde skall bestämma vilka fakultetsnämnder som skall finnas och vilket ansvarsområde som varje nämnd skall ha. Ett ansvarsområde

behöver inte sammanfalla med ett vetenskapsområde. Vid högskolor som inte är universitet får ansvarsområdet för forskarutbildning dock bara avse de vetenskapsområden som finns vid högskolan med stöd av beslut enligt 5 §.

Följande högskolor har nedan angivna vetenskapsområden (enligt HSVFS 2005:1 och SFS 1993:956):

- Blekinge tekniska högskola (teknik)
- Malmö högskola (medicin)
- Högskolan i Kalmar (naturvetenskap)
- Mälardalens högskola (teknik)
- Högskolan i Jönköping (humanistisk-samhällsvetenskapligt vetenskapsområde)

I 8 kap. 3 § högskoleförordningen (1993:100) anges att forskarutbildning får anordnas av universiteten. En högskola som inte är universitet får anordna forskarutbildning inom de vetenskapsområden som finns vid den högskolan.

Tillträde till forskarutbildning

Av bestämmelserna i 9 kap. 1–3 a §§ högskoleförordningen om tillträde till forskarutbildning framgår bl.a. följande.

Till forskarutbildning får endast antas så många doktorander som kan erbjudas handledning och godtagbara studievillkor i övrigt och som har ordnad studiefinansiering (9 kap. 1 §).

För att bli antagen till forskarutbildning krävs det att den sökande för det första har grundläggande behörighet och den särskilda behörighet som fakultetsnämnden kan ha föreskrivit, och för det andra bedöms ha sådan förmåga i övrigt som behövs för att klara utbildningen (9 kap. 2 §).

Fakultetsnämnden får till forskarutbildning anta bara sökande som anställs som doktorand eller som beviljas utbildningsbidrag för doktorander. Fakultetsnämnden får dock anta sökande som har någon annan form av studiefinansiering, om nämnden bedömer att finansieringen kan säkras under hela utbildningen och att den sökande kan ägna så stor del av sin tid åt utbildningen att den kan slutföras inom fyra år vad gäller licentiatexamen och åtta år vad gäller doktorexamen (9 kap. 3 §).

Fakultetsnämnden vid en högskola som har getts benämningen universitet får utan ny antagning medge att en doktorand som har antagits vid något annat universitet eller någon annan högskola får övergå till det nya universitetet och fortsätta sin forskarutbildning samt examineras där. Detta gäller dock bara om doktoranden har haft huvuddelen av sina forskarstudier förlagd till den högskola som har getts benämningen universitet. Motsvarande gäller vid en sådan högskola där det skall finnas ett vetenskapsområde (9 kap. 3 a §).

I 9 kap. 7 § högskoleförordningen anges att den som vill antas till forskarutbildning skall anmäla det inom den tid och i den ordning som högskolan bestämmer samt att frågor om antagning avgörs av högskolan.

Anställning som doktorand

Bestämmelserna om anställning som doktorand finns i 5 kap. högskoleförordningen. Av dessa bestämmelser framgår bl.a. följande.

Högskolorna får ha särskilda anställningar för doktorander för att dessa skall genomföra sin forskarutbildning (5 kap. 1 §).

Den som är anställd som doktorand skall främst ägna sig åt sin egen forskarutbildning. En anställd får dock i begränsad omfattning arbeta med utbildning, forskning och administration. Sådant arbete får, innan doktorsexamen har avlagts, inte omfatta mer än 20 procent av full arbetstid (5 kap. 2 §).

Bara den som antas eller redan har antagits till en forskarutbildning vid en högskola får anställas som doktorand (5 kap. 3 §).

När någon skall anställas som doktorand skall man fästa avseende vid förmågan att tillgodogöra sig forskarutbildningen. När en sådan anställning är ledig skall högskolan genom annonsering eller ett därmed likvärdigt förfarande informera om detta så att den som är intresserad av anställningen kan anmäla det till högskolan inom viss tid. Högskolan behöver dock bara lämna information om detta om anställningen helt eller delvis skall finansieras av högskolans anslag för forskning och forskarutbildning (5 kap. 5 §).

Anställning som doktorand sker genom beslut av rektor (5 kap. 6 §).

En anställning som doktorand skall gälla tills vidare, dock längst till en viss tidpunkt och aldrig för längre tid än ett år efter avlagd doktorsexamen.

Den första anställningen får gälla högst ett år. Anställningen får förnyas med högst två år i taget. En person får vara anställd som doktorand under sammanlagt högst åtta år. Den sammanlagda anställningstiden får dock inte vara längre än vad som motsvarar forskarutbildning på heltid under fyra år. Vid studier som skall avslutas med licentiatexamen får den sammanlagda anställningstiden inte vara längre än vad som motsvarar forskarutbildning på heltid under två år. Från dessa tidsperioder skall avräkning göras för den studietid då doktoranden inte har varit anställd som doktorand. Den sammanlagda anställningstiden får dock vara längre, om det finns särskilda skäl, såsom vid ledighet på grund av sjukdom, för tjänstgöring inom totalförsvaret eller för förtroendeuppdrag inom fackliga organisationer och studentorganisationer eller vid föräldraledighet.

Synpunkter från doktorandorganisationer

Högskoleverket har frågat doktorandorganisationerna vad som upplevs som rättssäkerhetsproblem vid tillträdet till forskarutbildningen när en doktorand antas vid ett lärosäte men får anställning vid ett annat lärosäte.

SFS: Avtalet mellan lärosätena är ofta inte klart vid tiden för anställning och antagning. Detta kan orsaka problem. En doktorand kan få anställning som doktorand vid ett lärosäte och kan sedan få vänta i månader på att bli antagen vid det andra lärosätet. Det skapar en tid av ovisshet om när finansieringen är garanterad – från anställningsdagen eller antagningsdagen?

Doktorandnämnden, Uppsala studentkår: Fakultetsnämnden bör alltid ha ansvaret för att det inte skall bli problem. De rättssäkerhetsproblem som uppstår har sitt ursprung i när andra än den ansvariga fakultetsnämnden är involverade i strategiska beslut. Antagningen bör alltid hanteras av fakultetsnämnden.

SDF: Generellt måste antagningsförfarandet formaliseras, vilket också gynnar denna doktorandgrupp. Om finansieringsåtagandet från det anställande lärosätet gäller en bestämd person finns det en risk att den som egentligen inte är den som bäst kan tillgodogöra sig forskarutbildningen antas just p.g.a. detta, för att finansieringen inte skall gå ”till spillo”. Det får den konsekvensen att det i praktiken är det anställande lärosätet som har makten över urvalsprocessen, vilket kan medföra rättsförluster.

Synpunkter från universitet och högskolor

Lärosätena har ombetts att kommentera dessa synpunkter, och verket har ställt följande frågor:

- Upprättas det avtal mellan lärosätena när en doktorand antas vid ett lärosäte och anställs vid ett annat?
- När upprättas i så fall avtalet?
- Vilket organ fattar beslut om avtal? Finns delegation?
- Finns det riktlinjer för sådana avtal?
- Var vänlig bifoga exempel på sådana avtal.
- Berörs antagningfrågor för de aktuella doktoranderna i universitetets eller högskolans antagningsordning för forskarutbildning? Var vänlig att i så fall bifoga relevanta delar.

Av lärosätenas svar kan man utläsa bl.a. följande.

Antagande lärosäten

Universiteten och de högskolor som har vetenskapsområde (antagande lärosäten) svarar samtliga att samma regler om antagning gäller för alla antagna doktorander oavsett var de är anställda. De flesta universitet uppger att det i regel upprättas skriftliga avtal med det mottagande lärosätet före eller i samband med antagningen. Inom *Uppsala universitet* uppger alla fakultetsnämnder utom juridiska att avtal träffas med mottagande lärosäte. Juridiska fakultetsnämnden anser att eftersom det andra lärosätet i regel bara ansvarar för finansiering, arbetslokal och att den anställda följer anställningsvillkoren så behövs inget avtal. Ansvaret för handledning regleras i den individuella studieplanen. Samhällsvetenskapliga fakulteten vid Uppsala universitet anger att avtal upprättas inför antagningen och äger giltighet först om den sökande antas till forskarutbildning av fakultetsnämnden. I vissa fall är det institutionerna på lärosätena som fattar beslut om avtal efter delegation från fakultetsnämnden. I andra fall är det rektor som fattar beslut. *Linköpings universitet* ser det

som en självklarhet att förekommande samarbeten med andra lärosäten eller externa finansiärer av forskarutbildning i övrigt förutsätter att avtal upprättas som även inkluderar den berörde doktoranden. *Karlstads universitet* upprättar alltid avtal innan forskarutbildningsplatsen inrättas.

Det finns exempel på lärosäten som inte upprättar några avtal alls. Örebro universitet anser att det inte finns utrymme i högskoleförfattningarna att träffa avtal med annat lärosäte om enskilda doktorander. För antagning av externfinansierad doktorand kräver universitetet avtal om finansiering mellan den anställande högskolan och doktoranden.

Anställande lärosäten

De lärosäten där doktorander är anställda uppger att skriftliga avtal upprättas ibland och ibland inte. Avtalen är ofta individuellt utformade och tecknas av institutionen (prefekten) men det finns också mer generella samarbetsavtal. Ibland utfärdar man bara ett intyg om att högskolan garanterar finansiering. Skriftliga riktlinjer eller särskilda rutiner finns inte, men i vissa fall pågår arbeten med att utforma översiktliga riktlinjer.

Högskolan i Gävle uppger att villkoret gällande studiefinansiering ger upphov till en moment 22-situation där fakultetsnämnden antingen beslutar om antagning under förutsättning att studiefinansiering kan garanteras eller att högskolan beslutar att åta sig studiefinansiering under förutsättning att vederbörande kommer att bli antagen. Avtal upprättas i de flesta fall men varierar i kvalitet och behandlar oftast inte alla aspekter av den forskarstuderandes villkor med önskvärd tydlighet.

Kungliga Musikhögskolan i Stockholm uppger att antagningen av doktorander till forskarutbildningen i musikpedagogik delegerats från humanistiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitet till högskolans styrelse. *Lärarhögskolan i Stockholm* uppger att antagning till forskarutbildningen är delegerad till Nämnden för grundutbildning, forskning och forskarutbildning och att högskolan därmed hanterar antagningsfrågorna självständigt. *Södertörns högskola* har en överenskommelse med Stockholms universitet om forskarutbildning. Avtalet ger Södertörns högskola rätt att genomföra forskarutbildning i de ämnen där professorer finns anställda vid högskolan och där ämnet har rätt att utfärda magisterexamen. Överenskommelsen kompletteras med avtal mellan ämnena vid respektive lärosäte.

Högskoleverkets synpunkter

Allmänt

Samtliga universitet och högskolor som har vetenskapsområde hävdar att precis samma regler gäller för de aktuella doktoranderna som för andra doktorander. Inga skillnader förutsätts förekomma annat än att finansieringen av studiestödet görs av det andra lärosätet. Utredningen visar dock att det ibland upplevs som oklart hur ansvarsfördelningen mellan lärosätena skall se ut och

vad man kan komma överens om mellan lärosätena. Viss okunskap om regelsystemet kan sålunda utläsas av svaren på så sätt att vissa högskolor utan vetenskapsområde känner osäkerhet om vad de kan avtala om. Avtalsmallar efterlyses av flera högskolor.

Anställning som doktorand vid högskolor utan vetenskapsområde

Något lärosäte har ifrågasatt om en högskola utan eget vetenskapsområde från arbetsrättsliga synpunkter över huvud taget kan utnyttja anställningsformen ”anställning som doktorand”.

Högskoleverket konstaterar att det i 5 kap. 1 § högskoleförordningen anges att högskolorna får ha särskilda anställningar som doktorander för att dessa skall genomföra sin forskarutbildning. Bestämmelsens ordalydelse utesluter inte högskolor utan vetenskapsområde. Vidare förutsätter bestämmelsen i 9 kap 3 a § högskoleförordningen att doktorander kan ha sin forskarutbildning förlagd till en högskola utan vetenskapsområde. I propositionen 2000/2001:3 *Forskning och förnyelse*, s. 149 ff anför regeringen att samarbetet mellan högskolor utan vetenskapsområde och andra lärosäten bör utvecklas i syfte att ge högskolornas studenter bättre möjligheter att gå vidare till forskarutbildning. Vidare anges att det är ”synnerligen angeläget att lärosätena stärker samarbetet inom forskarutbildningen” och att i ”denna samverkan skall även högskolor som saknar vetenskapsområde och därmed rätt att utfärda examina inom forskarutbildningen erbjudas att delta”. I fråga om medelstildelning till forskarskolor talas det bl.a. om ”doktorander i forskarskolan som har sin huvudsakliga hemvist vid partnerhögskolorna” och att dessa medel skall användas för att bl.a. anställa de första doktoranderna. Vidare anges att till forskarskolorna kommer ”åtskilliga doktorander att knytas som får sin försörjning från andra källor än de särskilda medel anslagna till forskarskolor.” Allt detta talar för att en högskola utan eget vetenskapsområde kan ha anställningar som doktorander.

Ansvarsfördelning

Fakultetsnämnden vid universiteten och högskolorna med vetenskapsområde har det övergripande ansvaret för forskarutbildningen vid lärosätet, jfr 8 kap. 4–5 §§ och 9 kap. högskoleförordningen. Fakultetsnämnden får delegera de flesta av sina uppgifter. Det är dock endast fakultetsnämnden eller det/de organ inom det egna lärosätet som fakultetsnämnden har delegerat beslutanderätten till, som kan fatta beslut om forskarutbildningsämnen, antagning av doktorander, allmänna och individuella studieplaner, utseende av handledare samt examination. Detta ansvar kan inte avtalas bort eller överlåtas på en högskola utan vetenskapsområde.

Den anställande högskolan utan vetenskapsområde ansvarar i regel för doktorandens studiefinansiering. Högskolan kan också ta på sig ansvaret för andra

uppgifter som inte, enligt högskoleförordningen, ligger inom fakultetsnämndens ansvarsområde, såsom t.ex. att tillhandahålla en arbetsplats.

Enligt 5 kap. 5 § högskoleförordningen skall man, när någon skall anställas som doktorand, fästa avseende vid förmågan att tillgodogöra sig forskarutbildningen. Vidare får bara den som antas eller redan har antagits till forskarutbildning anställas som doktorand. Det anställande lärosätet blir alltså beroende av det antagande lärosätets bedömning av doktorandens förmåga att tillgodogöra sig forskarutbildning när man skall ta beslut om anställning och följaktligen även när det anställande lärosätet skall fatta beslut om att förnya eller förlänga anställningen. När en doktorand anställs som doktorand vid en högskola utan relevant vetenskapsområde och när frågan uppkommer om att förnya eller förlänga anställningen bör därför det antagande och det anställande lärosätet samråda sinsemellan.

På några håll synes själva antagningen av doktoranderna och även beslut om forskarutbildningsämnen ha överlämnats till en högskola utan vetenskapsområde. Högskoleverket anser att fakultetsnämnden saknar befogenhet att överlämna sådana uppgifter till en högskola utan vetenskapsområde.

I en överenskommelse mellan *Stockholms universitet* och *Södertörns högskola* om forskarutbildning ges Södertörns högskola rätt att genomföra forskarutbildning i de ämnen där professorer finns anställda vid högskolan och där ämnet har rätt att utfärda magisterexamen. Rätten att genomföra forskarutbildning kan dock aldrig överföras från ett universitet till en högskola utan vetenskapsområde. Rätten att bedriva själva forskarutbildningen ges till lärosäten av regeringen i form av vetenskapsområden. Högskoleverket avser att följa upp dessa frågor särskilt.

Ett lärosäte utan vetenskapsområde har alltså inte befogenhet att bedriva egen forskarutbildning, jfr 8 kap. 3 § högskoleförordningen. Den möjlighet som står öppen när det gäller utbildning som den anställande högskolan bedriver är att det antagande lärosätet prövar om utbildningen kan tillgodoräknas som forskarutbildning. Vidare finns det möjlighet för ett lärosäte med vetenskapsområde att förlägga delar av sin forskarutbildning till det anställande lärosätet.

Kan avtal skrivas mellan lärosätena?

De universitet och högskolor som omfattas av högskolelagen är myndigheter och som sådana inte självständiga juridiska enheter (rättssubjekt). De utgör endast delar av rättssubjektet staten. En konsekvens av att myndigheterna inte utgör några självständiga rättssubjekt utan endast är företrädare för staten är att de inte kan ingå bindande avtal med varandra; ett avtal förutsätter ju att det sluts mellan två självständiga parter. En överenskommelse mellan statliga myndigheter är alltså en särskild, från avtalet skild, rättsfigur som inte regleras i lagstiftningen. Det måste dock förutsättas att alla som berörs av en sådan överenskommelse utgår från att den – internt inom staten – skall binda de myndigheter som träffat överenskommelsen på samma sätt som om

det vore ett avtal i civilrättslig mening (se betänkandet *Statliga myndigheters avtal*, SOU 1994:136). Om tvist uppkommer kan denna inte lösas inför domstol eller genom skiljeförfarande. Däremot bör man kunna använda ett medlingsförfarande.

Av det sagda framgår att statliga myndigheter kan träffa avtal med varandra men att dessa inte är bindande i strikt juridisk mening. Överenskommelsen förutsätts naturligtvis ändå binda myndigheten på motsvarande sätt som ett civilrättsligt avtal.

Högskoleverket anser mot bakgrund av detta att avtal kan skrivas mellan lärosätena och att det också är önskvärt. Det är viktigt att den som undertecknar avtalet har delegation att sluta en sådan överenskommelse på lärosätets vägnar. Även om överenskommelsen träffas mellan institutioner så gör man det på myndighetens vägnar, och det är då själva lärosätet som blir bundet av överenskommelsen.

Innehållet i avtalet måste naturligtvis styras av den ansvarsfördelning som gäller mellan lärosätena. De uppgifter som fakultetsnämnden vid universitetet eller högskolan med vetenskapsområde har exklusivt ansvar för kan aldrig avtalas bort eller överföras till lärosäten utan vetenskapsområde.

Avtalen berör inte bara lärosätena utan i allra högsta grad doktoranden. Det är ju hans eller hennes forskarutbildning som det handlar om. Utredningen visar att doktoranderna ofta saknar information om vad lärosätena har kommit överens om. Vissa lärosäten låter dock doktoranden skriva under avtalen vilket säkerställer att doktoranden känner till vad som överenskommit. Enligt Högskoleverkets mening bör en kopia av avtalet mellan lärosätena alltid lämnas till doktoranden.

När bör avtalet upprättas?

Utredningen visar att det ibland finns problem med samordningen mellan antagningen till forskarutbildning vid ett lärosäte och anställningen som doktorand vid ett annat lärosäte. Av svaren framgår att en doktorand ibland anställs innan antagningen till forskarutbildning är klar och sedan får vänta i månader på antagningen. Villkoret om studiefinansiering i 9 kap. högskoleförordningen kan således ge upphov till en situation där fakultetsnämnden antingen beslutar om antagning under förutsättning att studiefinansiering kan garanteras eller att högskolan beslutar sig att åta sig studiefinansiering under förutsättning att vederbörande kommer att bli antagen.

I 5 kap. 3 § högskoleförordningen stadgas att det bara är den som antas, eller redan har antagits, till en forskarutbildning vid en högskola som får anställas som doktorand. I förarbetena till denna bestämmelse anför regeringen att antagning med studiefinansiering genom anställning som doktorand ("antagning enligt alternativ 1") bör ske samtidigt som anställning som doktorand (prop. 1997/98:1, utgiftsområde 16, s. 97).

Högskoleverket anser att de inblandade lärosätena bör samverka så att processerna antagning och anställning i möjligaste mån görs samtidigt. En dok-

torand bör aldrig antas utan att finansieringen är klar, och inga doktorander bör anställas utan att det antagande lärosätet säkerställer att antagningen görs samtidigt. Enligt ett exempel från *Uppsala universitet* har samhällsvetenskapliga fakultetsnämnden upprättat ett avtal med det anställande lärosätet inför antagningen med det villkoret att avtalet är giltigt först om den sökande antas till forskarutbildning av fakultetsnämnden.

Intyg, finansieringsgaranti eller avtal?

Av högskolornas svar framgår att vissa antagande lärosäten kräver en ensidig utfästelse om studiefinansiering från den anställande högskolan i stället för ett avtal. Utredningen visar dock att frågor om ansvarsfördelning mellan lärosätena uppkommer när en doktorand finansieras av en annan högskola och tillbringar sin tid där. I sådana frågor är ensidiga utfästelser inte alltid tillräckliga. Högskoleverket förordar därför att lärosätena skall träffa avtal så snart de kommer överens om olika frågor som rör doktorandens forskarutbildning, och att doktoranden underrättas om innehållet i avtalet.

Formalisering av antagningsförfarandet

Inom Utbildnings- och kulturdepartementet pågår för närvarande ett arbete med att bl.a. formalisera antagningsförfarandet till forskarutbildningen (se regeringspromemoria 2006-03-22, *Förslag till författningsändringar med anledning av en ny utbildnings- och examensstruktur*, s. 14–17 och Bilaga 1, förslag till ändringar i 5 och 9 kap. högskoleförordningen). Det föreslås att antagningen skall ske öppet vid vissa bestämda tillfällen.

Högskoleverket utgår ifrån att detta arbete kommer att leda till förbättrad rättssäkerhet vid antagningsförfarandet, även för de doktorander som får anställning vid högskolor utan vetenskapsområde.

Individuell studieplan

Det är endast fakultetsnämnderna och den eller de, som fakultetsnämnderna har delegerat ansvaret till, som kan fatta beslut om de individuella studieplanerna. Ansvaret kan inte avtalas bort och gäller både för fastställande och för uppföljning av planerna. Det räcker inte att sända de individuella studieplanerna till fakultetsnämnden för kännedom utan dessa måste fastställas av nämnden eller det organ på det antagande lärosätet som beslutsrätten har delegerats till.

En viktig del i den individuella studieplanen är beskrivning av doktorandens och fakultetsnämndens åtaganden. Det antagande lärosätet har ansvar för att bestämma dessa åtaganden på ett sådant sätt att doktoranden har en rimlig chans att genomföra sin forskarutbildning inom föreskriven tid. Även av denna anledning är det viktigt att det anställande lärosätet i en överenskommelse med det antagande lärosätet förbinder sig att följa den individuella studieplanen. Det kan vara bra att lärosätena samråder med varandra redan vid fastställandet av den individuella studieplanen.

Utredningen visar att bristande uppföljning av studieplanerna kan vara ett problem och att fakultetsnämnden vid det antagande lärosätet inte alltid tar sitt ansvar för uppföljningen. Högskoleverket anser att gemensamma avstämningar mellan lärosätena bör göras regelbundet när flera lärosäten är inblandade.

Högskoleverket förutsätter att eventuella individuella studieplaner som har beslutats av ett anställande lärosäte upphävs.

Gällande bestämmelser

Fakultetsnämndens uppgifter

Av 8 kap. 4 § högskoleförordningen framgår att fakultetsnämnden inom sitt ansvarsområde skall fastställa i vilka ämnen forskarutbildning skall anordnas.

I 8 kap. 5 § högskoleförordningen anges följande. Fakultetsnämnden skall ha det övergripande ansvaret för forskarutbildningens kvalitet, effektivitet, uppläggning, studieplaner och handledning samt för samordning av kurser och utbildning av handledare. Fakultetsnämnden skall också ha allmän tillsyn över forskarutbildningen.

Bestämmelsen om individuell studieplan

I 8 kap. 8 § högskoleförordningen anges bl.a. följande om individuell studieplan.

För varje doktorand skall det upprättas en individuell studieplan. Den skall fastställas av fakultetsnämnden efter samråd med doktoranden och hans eller hennes handledare.

Den individuella studieplanen skall innehålla en tidsplan för doktorandens forskarutbildning, en beskrivning av de åtaganden som doktoranden och fakultetsnämnden har under utbildningstiden samt vad som i övrigt behövs för att utbildningen skall kunna bedrivas på ett effektivt sätt.

Den individuella studieplanen skall följas upp av fakultetsnämnden minst en gång varje år. Vid uppföljningen skall doktorand och handledare informera fakultetsnämnden om hur utbildningen framskrider. Fakultetsnämnden kan därvid eller när det annars är påkallat göra de ändringar i den individuella studieplanen som behövs. Utbildningstiden får förlängas bara om det finns särskilda skäl för det, såsom ledighet på grund av sjukdom, för tjänstgöring inom totalförsvaret eller för förtroendeuppdrag inom fackliga organisationer och studentorganisationer eller föräldraledighet. Innan en ändring görs skall doktorand och handledare ges möjlighet att yttra sig.

Doktorand och handledare skall skriftligen intyga att de har tagit del av den individuella studieplanen och de förändringar som görs i den.

Indragning av rätt till handledning och andra resurser

I 8 kap. 10 § beskrivs indragning av rätt till handledning och andra resurser enligt följande.

Om en doktorand i väsentlig utsträckning åsidosätter sina åtaganden enligt den individuella studieplanen, skall fakultetsnämnden besluta att doktoranden inte längre skall ha rätt till handledning och andra resurser för forskarutbildningen. Innan ett sådant beslut fattas skall doktorand och handledare ges möjlighet att yttra sig. Prövningen skall göras på grundval av deras redogörelser och annan utredning som är tillgänglig för fakultetsnämnden. Vid bedömningen skall det vägas in om fakultetsnämnden har fullgjort sina egna åtaganden enligt den individuella studieplanen. Beslutet skall vara skriftligt och motiverat. Resurserna får inte dras in för tid då doktoranden är anställd som doktorand eller får utbildningsbidrag för doktorander.

I 8 kap. 11 § behandlas hur doktoranden kan återfå rätten till handledning. Om resurserna för forskarutbildning har dragits in enligt 10 §, kan doktoranden efter ansökan hos fakultetsnämnden få tillbaka sin rätt till handledning och övriga resurser. Doktoranden måste då genom att visa upp ett tillkommande studieresultat av beaktansvärd kvalitet och omfattning, eller på något annat sätt, göra sannolikt att han eller hon kan fullgöra sina återstående åtaganden enligt den individuella studieplanen.

Forskarutbildningsutredningens material

Svar som lärosätena har lämnat till forskarutbildningsutredningen har sammanfattats på följande sätt.

Förekomsten och utformningen av riktlinjer för individuella studieplaner varierar kraftigt. Ett antal högskolor har interna rutiner som innebär att kopior på de individuella studieplanerna går igenom och arkiveras även lokalt, eller att den lokala mallen för individuell studieplan används parallellt med den studieplan som finns vid det antagande universitetet.

Synpunkter från doktorandorganisationerna

Högskoleverket har frågat doktorandorganisationerna vad som upplevs som rättssäkerhetsproblem vid utarbetande och uppföljning av individuella studieplaner för den här typen av doktorander.

SFS: Det är inte ovanligt att uppföljningen av den individuella studieplanen drar ut mycket på tiden. Den examinerande högskolan ansvarar för uppföljningen men oftast engagerar sig en handledare inte lika mycket i att handleda doktorander som inte befinner sig på det examinerande lärosätet som i dem som befinner sig där. När en fakultetsnämnd skall få tag i en handledare och doktorand för att följa upp studieplanen kan det ta lång tid eller inte bli av. Vissa doktorander uppger att de har två studieplaner, en vid varje lärosäte, och inte vet vilken som gäller eller är viktigast. Andra doktorander uppger att de har en studieplan från det antagande lärosätet men att det är lärosätet där de är anställda som skall följa upp studieplanen. Det har då uppkommit situationer när de två lärosätena tolkar studieplanen olika och haft delade meningar om en doktorand gjort det han eller hon skall. Ett stort problem är när det inte upprättas studieplaner över huvud taget. Doktorander som inte finns på det antagande lärosätet tenderar att falla mellan stolarna.

SDF: Vid antagningen bör i den individuella studieplanen klargöras hur mycket handledningstid handledaren eller handledarna kan ställa upp med under utbildningstiden och i synnerhet det kommande året. Detsamma gäller doktorandernas arbetsinsats, exempelvis vilka kurser som skall tas, och när.

Doktorandnämnden, Uppsala studentkår: En och samma fakultetsnämnd skall alltid ha ansvaret i strategiska beslut som rör doktoranden.

Synpunkter från universitet och högskolor

Universitet och högskolor har ombetts att kommentera dessa synpunkter och i tillämpliga delar svara på följande frågor:

- Vilka särskilda rutiner tillämpar lärosätet vid upprättande av studieplaner för doktorander som är anställda på annan högskola? Var vänlig beskriv.
- Finns det riktlinjer för upprättandet av studieplaner i de aktuella fallen? Var vänlig bifoga dessa.
- Vilket organ fattar beslut om dessa studieplaner? Finns det delegation?
- Förekommer det att doktoranderna har två olika studieplaner: en vid antagande och en vid anställande lärosäte?

- Vilket organ följer upp studieplanerna i de aktuella fallen? Finns det rutiner?
- Hur utövar fakultetsnämnderna sin tillsyn över att studieplaner alltid upprättas för antagna doktorander? Var vänlig beskriv.
- Finns det avtal som reglerar ansvarsfördelningen mellan lärosätena? Var vänlig bifoga exempel.

Antagande lärosäten

Av lärosätenas svar kan man utläsa bl.a. följande.

Universiteten och de högskolor som har vetenskapsområde (antagande lärosäten) svarar samtliga att de inte har några särskilda rutiner eller riktlinjer för de aktuella doktoranderna, utan att den individuella studieplanen fastställs för dem på samma sätt som för övriga doktorander. De flesta lärosäten uppger att dubbla studieplaner aldrig förekommer. Enligt ett universitet har det vid förfrågningar på institutionerna framkommit att någon enstaka doktorand drabbats av krav på utformning av den individuella studieplanen från både finansierande och antagande lärosäte. *Umeå universitet* uppger att en av forskarskolorna kräver en individuell studieplan där samarbetet mellan forskarskolan och forskarutbildningsämnet beskrivs i tillägg till eller som ersättning för den individuella studieplan som doktoranden skall upprätta i forskarutbildningsämnet. Detta görs för att försäkra sig om att doktoranden inte skall komma i kläm av dubbla eller tredubbla krav mellan dels forskarskolan och ämnet, dels partnerhögskolan, forskarskolan och ämnet.

Beslut om fastställande och uppföljning av studieplaner fattas i de allra flesta fallen på delegation av fakultetsnämnden. Det kan t.ex. vara institution, forskningsutskott, forskarutbildningsnämnd, handledarkollegium eller forskarutbildningsansvarig som har ansvaret. Avtal som reglerar ansvarsfördelning finns sällan. Ibland tas ansvarsfördelningen upp i de individuella studieplanerna. Studieplanerna beskriver ofta finansieringssituationen.

Anställande lärosäten

Lärosätena där doktorander är anställda uppger att det är det antagande lärosätet som fastställer och följer upp studieplanerna. Inget lärosäte har uppgett att dubbla studieplaner förekommer. Det finns lärosäten som inte vet hur det ligger till med den saken.

Inga särskilda riktlinjer finns för denna kategori doktorander. Dock uppger *Kungliga Musikhögskolan i Stockholm* att den individuella studieplanen för doktorander i musikpedagogik fastställs vid institutionen för musik, pedagogik och samhälle vid högskolan och sänds till humanistiska fakulteten vid Stockholms universitet. För doktorander inom forskarskolan fastställs studieplanen av styrgruppen för forskarskolan. För beslut om studieplaner i musikpedagogik gäller delegation från humanistiska fakulteten till högskolan. I samtliga fall följs studieplanerna upp av handledarkollektivet. *Lärarhögskolan i Stockholm* anser att ett och samma organ skall ha ansvaret gällande strategiska beslut

som rör doktorander. Detta bör kunna lösas med delegation från en nämnd till en annan såsom i fallet samhällsvetenskapliga fakulteten vid Stockholms universitet och nämnden för grundutbildning och forskarutbildning vid Lärarhögskolan. Lärarhögskolan har en mall för studieplaner och riktlinjer utformade av högskolan. Fastställande och uppföljning sker på delegation från samhällsvetenskapliga fakultetsnämnden vid Stockholms universitet.

Högskolan i Gävle uppger att det ibland finns anledning att ifrågasätta det antagande lärosätets uppföljning. Detta gäller framförallt då den forskarstuderande efter fyra års forskarstudier på heltid avslutar sina studier utan examen eller enbart med licentiatexamen. Incitamentet för hårdare krav vid uppföljning kanske saknas då studiefinansieringen inte görs av fakultetsnämnden. En del avtal innehåller ett villkor om att studiefinansiering utgår förutsatt att studieplanen följs, men denna formulering är alltför svag för att kunna användas som påtryckningsmedel. Ett tydligare avtal rörande nämndens ansvar, och en gemensam halvtidsavstämning, skulle kanske förbättra situationen.

Malmö högskola uppger att om klarlägganden behövs utöver studieplan kommer det att lösas med kompletterande dokument. Framöver kommer alla studieplaner att följas upp årligen oberoende var doktoranden är inskriven. De doktorander som bara har handledare vid examinerande högskola kommer i första hand få ta ansvar för rapporteringen. Rutiner för uppföljning av studieplaner och studiernas progression kommer att utarbetas.

Högskoleverkets synpunkter

Samverkan vid fastställande och uppföljning av studieplanen

Som Högskoleverket har påpekat är det endast fakultetsnämnderna och den befattningshavare eller det organ som fakultetsnämnderna har delegerat ansvaret till som kan fatta beslut om de individuella studieplanerna. Delegation kan endast ske inom lärosätet. Ansvaret kan inte avtalas bort och gäller både för fastställande och för uppföljning av planerna. Det räcker inte att sända de individuella studieplanerna till fakultetsnämnden för kännedom.

Planerna skall vara tydliga men om de behöver tolkas bör det antagande lärosätets tolkning gälla.

Utredningen visar att uppgifterna att fastställa och följa upp de individuella studieplanerna på något håll har delegerats till högskolor utan vetenskapsområde. Högskoleverket har i avsnittet Antagning och anställning som doktorand under rubriken *Ansvarsfördelning* uttryckt sin uppfattning att fakultetsnämnderna saknar befogenhet att överlämna sina exklusiva uppgifter inom forskarutbildningen till ett annat lärosäte och aviserat en uppföljning av frågan.

En annan sak är att lärosätena kommer överens om att beskriva samarbetet mellan dem i avtal. Studieplanerna kan beskriva t.ex. finansieringssituationen och handledningen för de aktuella doktoranderna. Högskoleverket återkommer till frågorna om finansieringssituationen under avsnittet *Studiefinansiering* och handledningens uppläggning under avsnittet *Handledning*. Verket anser

att det är nödvändigt att lärosätena efter samråd med handledarna och doktoranden, i ett avtal, formaliserar sitt samarbete för att undvika att doktoranden hamnar i kläm av dubbla krav från lärosätenas sida.

En viktig del i den individuella studieplanen är beskrivning av doktorandens och fakultetsnämndens åtaganden. Det antagande lärosätet har ansvar för att bestämma dessa åtaganden på ett sådant sätt att doktoranden har en rimlig chans att genomföra sin forskarutbildning inom föreskriven tid. Även av denna anledning är det viktigt att det anställande lärosätet i överenskommelsen med det antagande lärosätet förbinder sig att *följa det som har bestämts i den individuella studieplanen*. Det kan vara bra att lärosätena samråder med varandra redan vid fastställande av den individuella studieplanen för att anpassa kraven på doktoranden, bl.a. när det gäller hans eller hennes arbetsuppgifter som anställd på ett lärosäte utan vetenskapsområde.

Utredningen tyder på att bristande uppföljning av studieplanerna kan vara ett problem och att fakultetsnämnden vid det antagande lärosätet inte alltid tar sitt ansvar för uppföljningen. Av 8 kap. 8 § högskoleförordningen följer att studieplanen skall följas upp av fakultetsnämnden minst en gång varje år.Handledning och studieresultat bör enligt Högskoleverkets mening diskuteras och kommenteras under de uppföljningar som regelbundet skall äga rum. Vidare bör planering av den fortsatta arbetsprocessen göras. För uppföljningarna skall alltid fakultetsnämnden vid det antagande lärosätet ansvara, men Högskoleverket anser att gemensamma avstämningar mellan lärosätena bör göras regelbundet när flera lärosäten är inblandade.

Något lärosäte har föreslagit att parterna i ett avtal tydligt skall peka på det ansvar fakultetsnämnden har att följa upp studieplanen minst en gång varje år och att parterna i avtalet kommer överens om att en gemensam halvtidsavstämning om doktorandens situation skall göras, tillsammans med inblandade handledare och doktoranden. Högskoleverket tycker att det är ett bra förslag.

Förekommer dubbla studieplaner?

Doktoranderna har sett det som ett problem att det ibland finns dubbla studieplaner för de aktuella doktoranderna: en hos antagande lärosäte och en individuell studieplan och att det alltid är fakultetsnämnden vid det antagande lärosätet som skall fastställa planen.

Några lärosäten har svarat att de inte vet om det förekommer att två studieplaner upprättas. Några andra har svarat att dubbla studieplaner inte förekommer. Endast ett universitet har uppgett att dubbla studieplaner har förekommit.

Det är oklart i vilken utsträckning dubbla studieplaner förekommer. Högskoleverket förutsätter att eventuella individuella studieplaner som har beslutats av de anställande högskolorna upphävs.

Studiefinansiering

Högskoleverket anser att forskarutbildningsutredningens förslag om högskolans ansvar för studiefinansieringen under utbildningstiden skulle stärka rättssäkerheten även för doktorander anställda vid högskolor utan vetenskapsområde och för industridoktorander. Verket vill därför återigen vidhålla sina tidigare ställningstaganden och anser att regeringen snarast bör vidta åtgärder för att genomföra förslagen.

Även vid förnyande av anställning som doktorand kan det bli aktuellt att göra bedömningar av doktorandens studieresultat. Då en doktorand har anställning på en högskola utan vetenskapsområde bör högskolan därför samråda med det antagande lärosätet när högskolan tar ställning till att förnya anställningen som doktorand.

Bland lärosätenas exempel finns överenskommelser där den anställande högskolan tar på sig ett anställningsansvar som upphör endast då fakultetsnämnden konstaterar att en doktorand i väsentlig utsträckning har åsidosatt sina åtaganden enligt den individuella studieplanen. Sådana avtal kan förstärka doktorandernas rättssäkerhet och underlätta lärosätenas hantering av den typen av ärenden. Så länge forskarutbildningsutredningens förslag inte har genomförts fyller sådana avtal en viktig funktion.

Gällande bestämmelser

Regler om studiefinansiering finns bland bestämmelserna om tillträde till forskarutbildning i 9 kap. och i bestämmelserna om anställning som doktorand i 5 kap. högskoleförordningen samt i en särskild förordning om utbildningsbidrag för doktorander. De bestämmelser som är aktuella i detta avsnitt har återgetts tidigare under *Tillträde till forskarutbildning* (krav på studiefinansieringen) och *Anställning som doktorand* samt under *Individuell studieplan* (8 kap. 10 § högskoleförordningen, om indragning av rätt till handledning).

I korthet handlar bestämmelserna om att ingen doktorand får antas utan att ha en säkrad studiefinansiering under hela utbildningstiden. Anställning som doktorand utgör i detta sammanhang en form av studiefinansiering för doktorander. Vid antagning och anställning tas hänsyn till doktorandens förmåga att tillgodogöra sig forskarutbildningen. Om doktoranden i väsentlig utsträckning åsidosätter sina åtaganden enligt den individuella studieplanen kan fakultetsnämnden besluta om att dra in doktorandens rätt till handledning och andra resurser för forskarutbildningen.

Förarbeten om studiefinansiering

Reglerna om krav på studiefinansiering vid antagning till forskarutbildning infördes den 1 april 1998. Redan innan dess gällde att endast det antal doktorander fick antas som kunde erbjudas godtagbara villkor i fråga om handledning och övriga studievillkor samt att fakultetsnämnden fick besluta om begränsningar i antagningen. Det fanns visserligen inget uttryckligt krav på studiefinansiering vid antagning men indirekt kunde man utläsa ett sådant krav ur formuleringen ”godtagbara studievillkor i övrigt” (se Ds 1996:35, s. 11). Denna regel följdes inte alltid. Inom vissa ämnen antogs fortfarande fler doktorander än som kunde erbjudas ”godtagbara villkor”. Detta förklarades med att man ville upprätthålla en tillräcklig seminariemiljö – en ”kritisk massa” – och att man ville ta vara på forskarbegåvningarna. Man skapade på detta sätt en större urvalsbas och kunde först efter något år se vilka som var bäst lämpade för forskarutbildning. Dessa få utvalda kunde sedan ges studiefinansiering. Det egentliga urvalet skedde då efter antagningen. Detta ansågs ha lett till långa studietider och låga examinationsfrekvenser. Regeringen ansåg därför att reglerna på denna punkt borde ges ett tydligare och mer precist innehåll (se budgetpropositionen för 1998, prop. 1997/98:1, utgiftsområde 16, s. 97–100) och angav bl.a. följande.

Doktorandernas och handledarnas tid liksom övriga resurser inom forskarutbildningen bör utnyttjas effektivt. Det är också önskvärt att studieavbrotten blir färre. Handledning och övriga resurser bör därför koncentreras till de doktorander som bedöms vara mest lämpade för forskarutbildning och som kan erbjudas godtagbara studievillkor. Ett av de viktigaste av dessa studievillkor är utan tvekan tillgången till studiefinansiering.

I propositionen anges två alternativ för studiefinansiering: 1. Studenten får anställning som doktorand eller beviljas utbildningsbidrag, eller 2. Studenten får någon annan form av studiefinansiering. Enligt propositionen bör antagning enligt alternativ 1 ske samtidigt som doktoranden anställs eller beviljas utbildningsbidrag. Alternativ 2 avser, enligt propositionen, t.ex. högskoleadjunkter samt anställda inom sjukvården och näringslivet. Det anges att doktorander av detta slag kan utgöra ett väsentligt inslag i högskolans samverkan med det övriga samhället; högskolans så kallade tredje uppgift.

Vid riksdagsbehandlingen av de nya reglerna anförde utbildningsutskottet bl.a. följande (1997/98:UbU7, s. 11):

Utskottet vill till en början förtydliga att den som söker plats i forskarutbildning inte måste visa upp en finansiering för alla åtta åren, utan att det är högskolan som har ansvaret för att kravet på studiefinansiering skall kunna uppfyllas. Det är alltså den som antar en person till doktorand som vid antagningstillfället skall göra en bedömning huruvida det finns ekonomiska förutsättningar för doktoranden att slutföra sin utbildning inom åtta år. Denna

bedömning kan grunda sig på olika faktorer såsom om det är möjligt att finansiera en ny doktorand genom stipendier, studiemedel, externa anslag eller genom yrkesverksamhet som går att kombinera med avhandlingsarbetet. Det innebär alltså att doktorandstudier skall kunna kombineras med förvärvsarbete som sker på sådant sätt att det ges utrymme för studier.

I budgetpropositionen för 2000, prop. 1999/2000:1, utgiftsområde 16, s. 117, gjorde regeringen följande förtydligande angående antagning enligt alternativ 2:

Om den sökande inte kan anställas som doktorand eller beviljas utbildningsbidrag är det fakultetsnämndens uppgift att göra en noggrann bedömning av den sökandes finansieringssituation så långt den låter sig överblickas vid antagningstillfället.

Forskarutbildningsutredningens material

Svaren från lärosätena till utredningen har sammanfattats på följande sätt. Att högskolor utan aktuellt vetenskapsområde bekostar doktorandens studiefinansiering helt eller delvis (t.ex. de 2–3 första åren) förefaller vara det normala. De flesta universiteten svarar att inga särskilda regelverk eller centrala avtal finns. Av högskolorna svarar tvärtom majoriteten att sådana finns. Svaren kan möjligen tolkas som att det vanligaste är att avtalen eller överenskommelserna sluts mellan en högskola utan vetenskapsområde och en institution (eller enskilda forskargrupper) vid ett universitet – antingen i varje enskilt antagningsfall eller genom mer generella överenskommelser för ett visst forskarutbildningsämne. Det ges dock ett antal exempel på större ramavtal på universitetsnivå.

Synpunkter från doktorandorganisationerna

Högskoleverket har frågat doktorandorganisationerna vilka rättssäkerhetsproblem det finns med studiefinansieringen om doktoranden har studiefinansiering på ett annat lärosäte än det han eller hon är antagen till.

SFS: Det uppstår problem när det antagande lärosätet och lärosätet där anställningen finns inte har avtalsreglerat vem som ansvarar för finansieringen. Generellt uppkommer problem när doktorandens finansiering inte är säkerställd för hela forskarutbildningstiden, vilket är vanligt.

SDF: Ett avtal mellan antagande och mottagande lärosäte bör reglera bl.a. anställningsvillkoren, en löneutvecklingsmodell, ansvaret för doktorandens studiefinansiering, kostnader för ev. rehabilitering, extrakostnader för föräldradig doktorand etc. Ett av de berörda lärosätena måste åta sig en total finansieringsgaranti gentemot doktoranden, oavsett hur de sedan delar upp ansvaret sinsemellan.

Doktorandnämnden, Uppsala studentkår: Det har förekommit att någon högskola velat dra in finansieringen av en doktorandtjänst för att uppfylla ett plötsligt uppkommet nedskärningsbeting. Doktoranderna bör vara under en fakultetsnämnds myndighet i alla relevanta avseenden, även i fråga om arbetsgivaransvar. I det fall lönekostnaden belastar en annan högskola bör det regleras genom bindande kontrakt att denna inte kan dra sig ur sitt åtagande innan forskarutbildningen avslutats.

Synpunkter från universitet och högskolor

Universitet och högskolor har ombetts att kommentera detta material och svara på följande frågor:

- Hur skall dessa doktoranders rättssäkerhet i fråga om studiefinansieringen kunna tillgodoses?
- Har lärosätet avtal som reglerar ansvar för studiefinansiering för doktorander? Var vänlig att i så fall bifoga något eller några exempel på sådana avtal.

Sammanfattning

Av lärosätenas svar kan man utläsa följande. Flera lärosäten svarar att rättssäkerheten kan tillgodoses just genom avtal. Många lärosäten har avtal som reglerar ansvaret för studiefinansieringen. En del anser att det antagande lärosätet har det yttersta ansvaret, andra anser att det anställande lärosätet har detta ansvar. Eventuella ”garantier” för studiefinansiering lämnas genom intyg eller avtal. Det finns inga riktlinjer för hur sådana avtal skall vara utformade.

Exempel

Teologiska institutionen vid *Uppsala universitet* uppger att avtal om full finansiering av hela studietiden måste upprättas. Skulle den anställande parten ändå bryta avtalet är det självklart att institutionen övertar finansieringsansvaret, samtidigt som åtgärder med anledning av avtalsbrottet måste övervägas i samråd med universitetsledningen. Juridiska fakulteten kräver alltid att anställningsavtalet bifogas den individuella studieplanen. Ingen anställd kan dock, enligt fakulteten, garanteras skydd mot uppsägningar som förorsakas t.ex. av besparingar.

Enligt *Lunds universitet* regleras högskolans finansieringsåtagande i avtal. I vissa fall skriver doktoranden och prefekten under en finansieringsplan för att säkerställa att doktoranden är införstådd med villkoren. Ytterst ansvarar universitetet för finansieringen. Liknande uppfattning redovisar *Umeå universitet* som anför följande: Om det saknas avtal bör det vara klarlagt att det är den fakultet som antar doktoranden som har det fortsatta försörjningsansvaret om den anställande högskolan drar sig ur.

Göteborgs universitet har anfört följande: Att doktoranden ”lovas” finansiering genom en doktorandanställning av och vid annat lärosäte och detta läro-

säte sedan inte infriar sitt löfte kan innebära att doktoranden under en viss tid står utan finansiering. I en sådan situation tvingas universitetet att värna om doktoranden även rent finansiellt då doktoranden redan är antagen. Enligt IT-universitetet i Göteborg skall, tvärtom, lärosätet där doktoranden är anställd ha hela ansvaret för studiefinansieringen och man skall upprätta ett kontrakt innan doktoranden antas. En liknande uppfattning har institutionen för datavetenskap vid *Linköpings universitet* som anför att det förefaller arbetsrättsligt märkligt om det lärosäte som har anställt doktoranden skulle kunna övervältra ansvaret på det utbildningsgivande lärosätet. I avtalet mellan lärosätena bör det framgå att det anställande lärosätet har finansieringsansvaret och det antagande lärosätet utbildningsansvaret. Enligt av filosofiska fakultetsnämnden bifogade avtal mellan två institutioner vid universitetet och en institution vid *Högskolan på Gotland* ansvarar institutionen vid högskolan för doktorandens anställning. Det anges vidare att om doktoranden blir varaktigt förhindrad att genomföra sin forskarutbildning skall parterna i samråd fastställa villkoren för slutförande av utbildningen. En tvist med anledning av avtalet avgörs, om inte överenskommelse kan uppnås, av en ensam skiljeman gemensamt utsedd av berörda rektorer.

Enligt *Växjö universitet* kan avtal mellan de antagande och finansierande lärosätena bidra till rättssäkerheten för externanställda doktorander. Samtidigt kan man diskutera om ”bindande kontrakt” och ”total finansieringsgaranti” löser alla problem eller ens är möjliga. Universitetets erfarenhet är att viljan att inte förspilla de ansträngningar doktorand och lärosäte har gjort i forskarutbildningen är stor även i krissituationer. Enligt *Sveriges lantbruksuniversitet (SLU)* innebär redan det faktum att en anställd doktorand endast har en anställningstrygghet på ett år det första året, och därefter endast har rätt till förnyande anställningar med högst två år per gång, att studiefinansieringssituationen knappast kan anses som särskilt säker, formellt sett, ens vid en anställning hos den antagande högskolan. Mot bakgrund av detta förhållande vore det märkligt om doktorander anställda vid en annan högskola skulle ha en starkare formell rätt till medel för studiefinansiering.

Mälardalens högskola tror inte att en lösning att ge fakultetsnämnden ett arbetsgivaransvar skulle förbättra situationen. Fakultetsnämnden kan i dag ställa krav på arbetsgivaren om bra avtal finns.

Örebro universitet har inga avtal med anställande högskolor om enskilda doktorander. I vissa fall finns samarbetsavtal på övergripande nivå. Doktorandernas rättssäkerhet kan ökas genom att båda lärosätena har god kunskap om reglerna. Rättssäkerheten kan också ökas genom att högskoleförordningen ändras så att det framgår vilket ansvar det antagande lärosätet har för den fortsatta studiefinansieringen då doktorandens egen finansiering fallerar.

Kungliga Tekniska högskolan (KTH) bifogar bl.a. avtal med *Malmö högskola*. Enligt avtalet svarar högskolan för rekrytering av forskarstuderande samt studiefinansiering under hela utbildningstiden och arbetsplats vid högskolan. I vissa fall delas kostnaderna på hälften var av utbildningstiden.

Enligt *Blekinge tekniska högskola* tar arbetsgivaren ansvar för anställningen medan fakulteten tar ansvar för forskarutbildningens innehåll samt doktorandens handledning. Enligt *Högskolan i Halmstad* bör det fulla finansieringsansvaret för en doktorand i normalfallet ligga hos det lärosäte där hon eller han är anställd. Detta kan med fördel fastställas i ett avtal. När finansieringen delas mellan lärosätena, eller kommer från annat håll, måste ett avtal upprättas. Detta avtal kan inte vara förutsättningslöst bindande, utan det måste finnas en klausul för eventuellt avslut i förtid. *Högskolan i Kalmar* anser att de rätts säkerhetsproblem som kan uppstå är främst när en doktorand finansieras av en institution eller professor och inte via nämnden.

Högskoleverkets synpunkter

Hur kan studiefinansieringen säkras under hela utbildningstiden?

Av utredningen framgår att det största problemet beträffande studiefinansieringen är möjligheten att säkra studiefinansieringen för doktorander under hela utbildningstiden. I högskoleförordningen regleras bara fakultetsnämndens ansvar för att bedöma studiefinansieringen vid antagningen så att ingen doktorand antas utan en godtagbar studiefinansiering. Av regeringens senaste uttalande i frågan framgår att den sökandes finansieringssituation skall bedömas enbart ”så långt den låter sig överblickas vid antagningstillfället”.

Frågan vad som händer om studiefinansieringen uteblir innan utbildningen slutförs regleras inte av högskoleförordningen. Det finns inte heller någon reglering om vem som har det yttersta finansieringsansvaret.

Flera högskolor har på verkets förfrågan svarat att de sluter avtal om studiefinansiering på institutionsnivå antingen i varje enskilt antagningsfall eller för ett visst forskarutbildningsämne. Det finns också exempel på större ramavtal på universitetsnivå. Det vanligaste är att den högskola som saknar aktuellt vetenskapsområde bekostar doktorandens studiefinansiering helt eller delvis (t.ex. de 2–3 första åren).

Författningsförslag från Högskoleverket och från Forskarutbildningsutredningen

I en tillsynsrapport, *Studiefinansiering för doktorander – rätts säkerhetsaspekter*, Högskoleverkets rapportserie 2003:33 R, föreslog Högskoleverket ett tillägg i 8 kap. 8 § högskoleförordningen att den individuella studieplanen även skall innehålla en finansieringsplan.

Forskarutbildningsutredningen tillstyrkte och vidareutvecklade i sitt betänkande *En ny doktorsutbildning – kraftsamling för excellens och tillväxt*, SOU 2004:27, s. 39, 42, 108–109, verkets förslag och lämnade ytterligare författningsförslag som skulle lägga ansvaret för studiefinansiering på lärosätet.

Utredningen föreslog en ny bestämmelse (8 kap. 8 a §) med bl.a. följande innehåll:

Om den planerade studiefinansieringen för en doktorand som inte har anställning som doktorand upphör, och doktoranden inte kunnat råda över detta, skall högskolan erbjuda annan studiefinansiering för återstoden av utbildningstiden.

I 5 kap. 7 § högskoleförordningen föreslog utredningen bl.a. följande tillägg:

Innan doktorsexamen har avlagts får högskolan besluta att en anställning som doktorand inte skall förnyas bara om doktoranden själv begär det, eller om doktorandens rätt till handledning och andra resurser har dragits in enligt 8 kap. 10 § denna förordning.

Högskoleverket tillstyrkte under remissomgången utredningens förslag. I forskningspolitiska propositionen 2004/05:80, *Forskning för ett bättre liv*, s. 133, uttalade regeringen följande: ”Frågorna om antagning, handledning m.m. kommer att övervägas vidare och i den mån som förändringar i regelverket för forskarutbildningen bedöms nödvändiga kommer regeringen att återkomma i dessa frågor.”

Förslagen tar inte specifikt upp doktorander som har finansiering vid ett annat lärosäte än det antagande eller vid ett företag, men man kan utgå ifrån att det är den antagande högskolan som avses i förslagen. Högskoleverket anser att utredningens ovannämnda förslag om högskolans ansvar för studiefinansieringen under utbildningstiden skulle stärka rättssäkerheten för alla doktorander. Verket vill därför återigen vidhålla sina tidigare ställningstaganden och anser att regeringen snarast bör vidta de åtgärder som behövs för att genomföra förslagen.

Några tillsynsbeslut

Några exempel från Högskoleverkets tillsynsverksamhet får illustrera hur den bristande regleringen kan påverka doktorandernas rättssäkerhet.

Bristande samverkan

I *beslut 2002-09-24 (reg.nr 31-3443-01)* angående en doktorands anmälan mot Kungliga Tekniska högskolan (KTH) och dåvarande Mitthögskolan framgick att det fanns oklarheter vem som hade ansvar för doktorandens forskarutbildning. Högskoleverket konstaterade att när två högskolor är inblandade är det nödvändigt att klargöra vilken högskola som har ansvaret för en viss fråga. Vid den tidpunkt då doktoranden anställdes som doktorand i ett visst ämne vid Mitthögskolan hade högskolan inte rätt att anordna forskarutbildning. Doktoranden var däremot antagen till forskarutbildning vid KTH i ett annat ämne. Det lärosäte som hade ansvaret för doktorandens forskarutbildning enligt reglerna i högskoleförordningen var alltså KTH. Mitthögskolan hade arbetsgivaransvaret för doktoranden på grund av dennes anställning som doktorand på högskolan. Doktoranden hade i sin anmälan till Högskoleverket an-

fört bl.a. att uppsägningen av hennes doktorandtjänst vid Mitthögskolan var olaglig. Verket hade inte någon kommentar till Mitthögskolans bedömning att särskilda skäl saknades att förlänga doktorandanställningen enligt 5 kap. 6 § högskoleförordningen men konstaterade att samverkan mellan de båda högskolorna inte hade fungerat tillfredställande.

Ansvar för att förnya anställning som doktorand

Av Högskoleverkets *tillsynsbeslut 2004-03-05 (reg.nr 31-4678-03)* angående en anmälan från en doktorand mot Uppsala universitet och Mälardalens högskola framgick följande. Doktoranden antogs till forskarutbildningen vid en institution vid Uppsala universitet och anställdes som doktorand vid en institution vid Mälardalens högskola. Högskolan beslutade att inte förnya anställningen som doktorand eftersom doktoranden inte bedömdes ha en rimlig möjlighet att fullborda sin forskarutbildning fram till doktorexamen under den kvarvarande finansieringstiden. Högskolan ansåg också att doktoranden inte heller på ett tillfredsställande sätt skött den del av doktorandanställningen som skulle ägnas åt institutionstjänstgöring. Institutionen vid Mälardalens högskola anhöll hos fakultetsnämnden vid Uppsala universitet om indragning av handledning och andra resurser för doktoranden enligt 8 kap. 10 § högskoleförordningen. Fakultetsnämndens utredning av ärendet visade att dokumentationen kring doktorandens forskarstudier var bristfällig och att vederbörligen fastställda individuella studieplaner saknades. Fakultetsnämnden beslutade därför att avslå begäran om indragning av handledning och andra resurser. Vad gäller doktorandens studiefinansiering förutsatte universitetet att dennes anställning skulle förnyas av Mälardalens högskola då detta fick anses ha ingått i överenskommelsen mellan de berörda institutionerna vid Uppsala universitet och Mälardalens högskola. Med hänsyn till omständigheterna i ärendet ansåg även Högskoleverket att Uppsala universitets förväntningar på att Mälardalens högskola skulle förnya doktorandens anställning framstod som rimliga. I en senare redovisning av vilka åtgärder som hade vidtagits yttrade Uppsala universitet bl.a. att doktoranden fick en anställning och arbetsplats vid institutionen vid Uppsala universitet.

Ansvar för fortsatt finansiering av en industridoktorand

I ett annat fall som gällde en industridoktorand (*beslut 2005-04-26, reg.nr 31-64-05*) gjorde Lunds doktorandkår i anmälan till Högskoleverket gällande att Lunds universitets förfarande i samband med antagning av doktoranden inte varit förenligt med 9 kap. 3 § högskoleförordningen eftersom finansieringen enligt avtalet med företaget inte täckte hela studietiden. Doktoranden blev uppsagd från företaget innan hon avslutade sin forskarutbildning, och den berörda fakultetsnämnden tog inte på sig ansvaret för fortsatt finansiering. Högskoleverket ansåg att fakultetsnämndens bedömning vid antagningen förutsätts bygga på ett så bra underlag som möjligt men att det, mot bakgrund av regeringens uttalande i budgetpropositionen för 2000, är fråga om en prognos.

Institutionen, som utgick från doktorandens tillsvidareanställning på företaget, ansågs därför inte ha brutit mot 9 kap. 3 § högskoleförordningen eller mot universitetets lokala policydokument.

Samverkan vid förnyande av anställning som doktorand

Enligt 5 kap. 5 § högskoleförordningen skall, när anställning som doktorand skall ske, avseende fästas vid förmågan att tillgodogöra sig forskarutbildningen. Som tidigare har anförts under rubriken *Ansvarfördelning* är det anställande lärosätet bundet av det antagande lärosätets bedömning av doktorandens förmåga. När en doktorand anställs som doktorand vid en högskola utan relevant vetenskapsområde måste det antagande och det anställande lärosätet därför samråda.

Enligt 5 kap. 7 § får den första anställningen gälla högst ett år och anställningen får förnyas med högst två år i taget. I bestämmelsen anges inget om vad som krävs för att en doktorand skall få sin anställning som doktorand förnyad (t.ex. förtur för den som hade ägnat sig åt forskarutbildningen med framgång) eller under vilka förutsättningar högskolan kan vägra att förnya en doktorands anställning.

Av verkets ovannämnda rapport framgick det att flera högskolor tolkar de gällande bestämmelserna som att det inte är möjligt att vägra att förnya en anställning som doktorand utan prövning enligt 8 kap. 10 § högskoleförordningen. Verket uttalade i rapporten att en sådan tolkning ger doktoranden en hög grad av rättssäkerhet eftersom den innebär att frågan om att inte förnya anställning som doktorand endast aktualiseras i så kvalificerade fall som kan föranleda indragning av rätten till handledning. Högskoleverket analyserade i rapporten rättsläget mot bakgrund av bestämmelserna om tidsbegränsad anställning i lagen (1982:80) om anställningsskydd (LAS). Verket konstaterade i rapporten att det inte finns någon ovillkorlig rätt till förnyad anställning som doktorand och att en klar ordning, enligt vilken doktoranden inte skulle befara att förlora sin anställning på grund av otillräckliga studieresultat, medelsbrist m.m. utan en allsidig prövning, skulle kunna stärka doktorandernas rättssäkerhet (s. 31–32, 41–44).

Forskarutbildningsutredningen föreslog en koppling av bestämmelserna om förnyande av anställning som doktorand till bestämmelserna om indragning av rätt till handledning, se ovan under *Författningsförslag*.

I ett *tillsynsbeslut 2005-08-30 (reg.nr 31-2206-05)* delade Högskoleverket KTH:s bedömning att även vid förnyande av anställning som doktorand får man fästa avseende vid doktorandens förmåga att tillgodogöra sig forskarutbildning. Eftersom uppföljningen av doktorandens forskarutbildning uppvisade stora formella brister konstaterade verket att KTH:s beslut att inte förnya doktorandens anställning var svårt för doktoranden att förutse och förstå, och att hanteringen av ärendet inte uppfyllde rimliga krav på rättssäkerhet.

Högskoleverkets uppfattning är således att även när man skall förnya anställningen som doktorand kan det bli aktuellt att göra bedömningar av dok-

torandens studieresultat. Då en doktorand har anställning på en högskola utan vetenskapsområde bör högskolan därför samråda med det antagande lärosätet när högskolan tar ställning till förnyande av anställning som doktorand.

Samverkan vid annan form av studiefinansiering

Då fakultetsnämnden godtar studiefinansiering i form av anställning som adjunkt vid det andra lärosätet måste det ses som antagning enligt alternativ 2, dvs. antagning med ”annan form av studiefinansiering”. Det är fakultetsnämnden vid det antagande lärosätet som då måste göra bedömningen om finansieringen kan säkras under hela utbildningstiden och om doktoranden har tillräckligt utrymme för forskarstudier. Det samma gäller också för andra antagna doktorander som inte har anställning som doktorand. Även sådana frågor är lämpliga att regleras mellan lärosätena i avtal.

Exempel på vad avtalen kan innehålla

Ett gott exempel när det gäller fördelningen av ansvar anger institutionen för datavetenskap vid Linköpings universitet som uppger att det i avtalet mellan lärosätena bör framgå att det anställande lärosätet har finansieringsansvaret och det antagande lärosätet utbildningsansvaret. Blekinge tekniska högskola uttrycker en liknande princip om att arbetsgivaren bör ta ansvar för anställningen och fakultetsnämnden för forskarutbildningens innehåll och doktorandens handledning.

Det finns vidare flera lärosäten som tar på sig det yttersta finansieringsansvaret. Detta uppväger till viss del avsaknaden av den typen av reglering i högskoleförordningen. Som Högskolan i Halmstad har påpekat kan ett sådant avtal inte vara förutsättningslöst bindande. Högskoleverket anser att det är viktigt att det av avtalen framgår vad som krävs för att det yttersta finansieringsansvaret skall aktualiseras.

Bland lärosätenas exempel finns överenskommelser där den anställande högskolan tar på sig ett anställningsansvar som upphör endast om det antagande lärosätet beslutar om indragning av rätten till handledning och andra resurser för forskarutbildningen enligt 8 kap. 10 § högskoleförordningen, dvs. endast när där fakultetsnämnden konstaterar att en doktorand i väsentlig utsträckning har åsidosatt sina åtaganden enligt den individuella studieplanen. Sådana avtal kan förstärka doktorandernas rättssäkerhet och underlätta lärosätenas hantering av den typen av ärenden. Så länge forskarutbildningsutredningens förslag inte har genomförts fyller sådana avtal en viktig funktion.

Handledning

Ett lärosäte utan vetenskapsområde har ingen befogenhet att utse handledare eller besluta om byte av handledare. Däremot är det lämpligt att lärosätena samarbetar när man skall utse eller byta handledare. Om det antagande lärosätet, som resultat av ett sådant samarbete, utser en lokal handledare på lärosätet där doktoranden är anställd har fakultetsnämnden även fortsättningsvis ansvaret för att följa upp hur utbildningen fortskrider.

Såväl handledaren vid det antagande lärosätet som den ”lokala” handledarens uppgifter och arbetsfördelningen dem emellan bör framgå av den individuella studieplanen. I avtal mellan lärosätena bör det anställande lärosätet åta sig att se till att den lokala handledaren uppfyller sina åtaganden enligt den individuella studieplanen. Det antagande lärosätet bör sedan genom sin uppföljning kontrollera att så har skett. Om den lokala handledaren inte uppfyller sina åtaganden kan det anställande lärosätet utnyttja sina arbetsgivarbefogenheter gentemot handledaren och det antagande lärosätet kan frånta handledaren uppdraget.

Så länge fakultetsnämnden tar sitt ansvar för handledningens kvalitet kan Högskoleverket inte se något formellt hinder mot att huvudhandledaren är stationerad vid det anställande lärosätet.

Fakultetsnämnden har ansvar för att handledningen på det andra lärosätet kan genomföras enligt de principer och i den omfattning som har bestämts i den individuella studieplanen och bör därför se till att det sluts behövliga överenskommelser. Ett annat sätt för det antagande lärosätet att försäkra sig om att doktoranden får handledning i den beslutade omfattningen på det andra lärosätet är att besluta om handledningens omfattning och fastställa den individuella studieplanen i samråd med det andra lärosätet.

Högskolor utan vetenskapsområde har inte befogenhet att själva anordna handledarutbildning, men detta kan med fördel ske i samarbete med lärosäten som har relevant vetenskapsområde.

Gällande bestämmelser

Av tillträdesbestämmelserna i 9 kap. 1 § högskoleförordningen framgår bl.a. att till forskarutbildning endast får antas så många doktorander som kan erbjudas handledning och godtagbara studievillkor i övrigt.

Av bestämmelserna om forskarutbildning i 8 kap. högskoleförordningen framgår bl.a. följande beträffande handledning.

Fakultetsnämnden skall, enligt 5 §, ha det övergripande ansvaret för bl.a. handledning och utbildning av handledare.

Ett universitet eller en högskola som anordnar forskarutbildning skall, enligt 3 a §, anordna utbildning av handledare inom forskarutbildningen.

Enligt 9 § skall fakultetsnämnden utse en eller flera handledare för varje doktorand. Om flera handledare utses, skall en av dem utses till huvudhandledare. Doktoranden har rätt till handledning under den tid som kan anses behövas för den föreskrivna utbildningen om 160 poäng, om inte fakultetsnämnden med stöd av 10 § beslutar något annat. En doktorand som begär det skall få byta handledare.

I 10 § anges under vilka förutsättningar och på vilket sätt indragning av rätt till handledning och andra resurser för forskarutbildningen skall ske.

I 8 § anges bl.a. vilken roll en handledare har vid upprättandet och uppföljningen av den individuella studieplanen.

Forskarutbildningsutredningens material

Av forskarutbildningsutredningens analys av lärosätenas svar till utredningen framgår i huvudsak följande.

Som regel finns såväl en handledare vid universitetet som en lokal handledare vid högskolan. Vissa universitet kräver att huvudhandledaren skall vara anställd vid universitetet, medan andra högskolor kräver att huvudhandledaren skall finnas vid högskolan. Även när huvudhandledaren finns vid det antagande universitetet anses ibland den lokala biträdande handledaren i praktiken vara huvudhandledare. De olika handledarna kan ha olika uppfattningar om hur arbetet bör utvecklas, och doktoranden kan då komma i kläm. Kontakten mellan doktoranden och huvudhandledaren försvåras när denne finns på annan ort.

Synpunkter från doktorandorganisationerna

Högskoleverket har frågat doktorandorganisationerna vilka rättssäkerhetsproblemen är när man utser handledare och hur man handlägger en eventuell begäran om byte av handledare.

SFS: Ofta har doktoranden en handledare på lärosätet där han eller hon är anställd och en huvudhandledare på det antagande universitetet. Då det lärosäte som doktoranden är anställd på många gånger är litet är det ofta svårt att hitta en kompetent handledare där. Många doktorander upplever att det inte finns praktisk möjlighet att byta handledare på lärosätet där doktoranden är anställd om lärosätet är litet. Sådana doktorander har ofta mycket lite kontakt med sin huvudhandledare.

SDF: Organisationen anser att det vilar ett tungt ansvar på institutionerna för att garantera den vetenskapliga och pedagogiska kompetensen för den ämneskunniga handledaren. I detta ansvar ingår även att kunna tillhandahålla ett smidigt handledarbyte om ett sådant behov skulle uppkomma. Det kan vidare bli problem för doktoranden när lärosätena har olika policy beträffande handledningens omfattning. Handledarens handledningstid bör framgå såväl

av den individuella studieplanen som av ett avtal som sluts mellan antagande och mottagande lärosäte.

Synpunkter från universitet och högskolor

Lärosätena har ombetts att kommentera dessa synpunkter och i tillämpliga delar svara på följande frågor:

- Vilka särskilda rutiner tillämpar lärosätet när man utser handledare för doktorander som är anställda på en annan högskola?
- Finns det riktlinjer för hur man utser handledare i de aktuella fallen? Var vänlig bifoga dessa.
- Vilket organ fattar beslut om utseende eller byte av handledare i sådana fall? Finns det delegation?
- Hur försäkras sig lärosätet om att en biträdande handledare (handledare på högskolan där doktoranden är anställd) har tillräcklig kompetens?
- Hur försäkras sig lärosätet om att handledningens omfattning på högskolan där doktoranden är anställd motsvarar den som gäller på det antagande lärosätet?
- Finns det avtal som reglerar dessa frågor? Var vänlig bifoga exempel.

Sammanfattning av svaren

Av lärosätenas svar kan utläsas följande. De antagande lärosätena utser normalt både huvudhandledare och biträdande handledare. Det finns dock även exempel där en högskola utan vetenskapsområde utser biträdande handledare. Det finns oftast inga riktlinjer för denna typ av doktorander men det vanliga är att huvudhandledaren är anställd eller adjungerad vid det antagande universitet och den biträdande handledaren är anställd på den högskola som anställer doktoranden. Ansvarsfördelningen mellan handledarna är inte alltid klar. På vissa håll anges ansvarsfördelningen i den individuella studieplanen eller regleras i avtal. Det finns stora skillnader på handledningens omfattning mellan olika lärosäten.

Utseende av handledare

Av avtal mellan *Stockholms universitet* och *Södertörns högskola* om forskarutbildning framgår bl.a. att handledare utses av den antagande institutionen vid Stockholms universitet efter samråd med högskolan. *Örebro universitet* har anfört följande. Inom medicin, naturvetenskap och teknik är externa huvudhandledare inte tillåtna. Inom alla vetenskapsområden förekommer externa biträdande handledare i olika utsträckning. Det är viktigt att konstatera att det antagande lärosätet har ansvar för handledningen gentemot doktoranden och därmed även för att handledarna inte agerar motstridigt. Lika viktigt är att handledaren är ansvarig för sitt handledarskap gentemot det antagande lärosätet, som har utsett honom eller henne. Möjligheten att utkräva detta ansvar från externa handledare är dock synnerligen begränsat och inskränker

sig normalt till att frånta handledaren uppdraget, vilket sällan är den mest adekvata åtgärden.

Ansvarsfördelning

Enligt juridiska fakulteten vid *Uppsala universitet* skall ansvarsfördelningen mellan huvudhandledare och biträdande handledare alltid skrivas in i den individuella studieplanen. Samma regler gäller för doktorander som är anställda vid en annan högskola. Enligt Tekniska högskolan vid *Linköpings universitet* är det vanligt för doktorander vid andra lärosäten att man har minst två handledare: en handledare vid det egna lärosätet som sköter den löpande handledningen och en huvudhandledare som har ett övergripande kvalitetsansvar både när det gäller processen och slutprodukten. *Högskolan i Skövde* uppger att inom högskolans kärnområden utses högskolans egen personal som huvudhandledare av det examinerande lärosätet, genom att denna personal är oavlönad docent (motsv.) vid det examinerande lärosätet. Det samarbete mellan Örebro, Halmstad och Skövde som är under utarbetande har tydliga rutiner för detta. I det avtal som håller på att utarbetas regleras tydligt relationen mellan handledare och bihandledare, om dessa finns på olika lärosäten. *Mälardalens högskola* tillstår att svårigheten med att lärosäten har olika riktlinjer kan vara betydande. Speciellt för handledare som har doktorander inskrivna vid många olika lärosäten kan det vara svårt att skilja på de olika lokala regler som varje doktorand måste förhålla sig till. Enligt Handelshögskolan vid *Göteborgs universitet* handlar de största problemen dels om doktorandens arbetsuppgifter – att tid finns avsatt i tjänstgöringen för att det skall vara möjligt att genomföra en forskarutbildning på minst halvtid eftersom de flesta av de här aktuella doktoranderna har någon form av läraranställning dels om isolering och bristen på ”kritisk massa”.

Kontakten mellan handledare

Enligt juridiska fakultetsnämnden vid *Uppsala universitet* framgår det av studieplanen att handledarna och doktoranden skall ha täta kontakter under hela utbildningstiden. Enligt *KTH* fastställs samverkan mellan handledarna i de individuella studieplanerna.

Handledarutbildning

Södertörns högskola uppger att den tidigare år har anordnat en handledarutbildning. För 2005 erbjöds anställda vid Södertörns högskola att delta i *Stockholms universitets* handledarutbildning. Enligt institutionen för datavetenskap vid *Linköpings universitet* krävs det att de lokala handledarna deltar i det antagande lärosätets formella handledarutbildning samt kontinuerligt medverkar i ämnets forsknings- och forskarutbildningsmiljö. Dessa frågor bör gärna ingå i det ramavtal som upprättas mellan lärosätena. *Högskolan Dalarna* har uppgett följande. För att försäkra sig om en god kvalitet på handledningen har högskolan ett samarbete inom Penta+ (Högskolan Dalarna, Karlstads universitet,

Örebro universitet, Mälardalens högskola, Högskolan i Gävle) där utbildning för handledare anordnas.

Handledarens kompetens

Enligt KTH är det den forskarutbildningsansvariges ansvar att förvissa sig om att handledarna har tillräcklig kompetens. Enligt *Karlstads universitet* skall handledarens kompetens vara densamma oavsett lärosäte, dvs. huvudhandledaren skall vara docent eller professor. En biträdande handledare skall alltid finnas. Det skall alltid finnas en handledare på doktorandens lärosäte och en på det examinerande lärosätet. *Högskolan i Kalmar* har anfört följande. Lärosätet där doktoranden är antagen kräver oftast att huvudhandledaren skall befinna sig där, vilket gör att handledarkompetensen vid högskolan inte tas tillvara. Att ha en huvudhandledare vid lärosätet där doktoranden är verksam kan stärka doktorandens tillhörighet till lärosätet och bör vara tillåtet så länge kompetens finns. Enligt *Högskolan Dalarna* är det viktigt för kontinuiteten att doktoranderna har en handledare vid högskolan, vilket är nödvändigt om det är ett projekt som finansieras av högskolan där handledaren ingår i projektet.

Antal doktorander per handledare

Enligt *Karlstads universitet* granskas varje handledares uppdrag i forskarutbildningen med avseende på antalet doktorander som vederbörande har ansvar för. Fler än fem doktorander skall en handledare inte ha.

Handledningens omfattning

Av svar från *Umeå universitet* framgår att en forskarskola anser att handledningens omfattning vid en partnerhögskola är svår att bedöma. Studentkåren anser att den minsta tiden för handledning med handledare på annan ort bör regleras i avtal och att handledningstiden bör framgå i den individuella studieplanen. Enligt *KTH* anges handledningens ungefärliga omfattning i den individuella studieplanen. Vid forskarutbildningsansvariges årliga uppföljning av denna görs även en avstämning av doktorandens tillgängliga handledarresurser och att dessa överensstämmer med vad som angivits i studieplanen. *Karlstads universitet* har anfört följande. Vid universitetet tilldelas varje doktorand 160 klocktimmar handledning. Denna tid innefattar inte bara direkthandledning utan även textläsning och planering. I den individuella studieplanen skall man ange omfattningen av den handledning som doktoranden fått. Doktoranden kan alltid kontakta studierektorn om han eller hon anser att handledningen är otillfredsställande.

Högskoleverkets synpunkter

Utseende och byte av handledare

Av svaren har framgått att när två högskolor är inblandade i forskarutbildningen finns det nästan alltid en huvudhandledare vid det antagande lärosätet och en lokal handledare vid det lärosätet där doktoranden är anställd. Det finns exempel där högskolor utan vetenskapsområde utser lokala handledare.

Av bestämmelserna i högskoleförordningen framgår att det är fakultetsnämnden som skall utse alla handledare och besluta om byte av handledare på doktorandens begäran. Dessa befogenheter kan delegeras inom lärosätet. Ett lärosäte utan vetenskapsområde har ingen befogenhet att utse handledare eller besluta om byte av handledare. Däremot är det lämpligt att lärosätena samarbetar när man skall utse eller byta handledare och att det anställande lärosätet, i den utsträckning det är möjligt, bidrar med handledare (jfr prop. 2000/2001:3, s. 160). Om det antagande lärosätet, som resultatet av ett sådant samarbete, utser en lokal handledare på lärosätet där doktoranden är anställd, har fakultetsnämnden även fortsättningsvis ett ansvar för att följa upp hur utbildningen fortskrider.

Ett gott exempel utgör avtalet mellan *Stockholms universitet* och *Södertörns högskola*, av vilket framgår att en handledare utses av den antagande institutionen vid Stockholms universitet efter samråd med högskolan.

Så länge fakultetsnämnden tar sitt ansvar för handledningens kvalitet kan Högskoleverket inte se något formellt hinder mot att huvudhandledaren är stationerad vid det anställande lärosätet. Högskolan i Skövde har angett följande exempel: Huvudhandledaren utses av det examinerande lärosätet bland högskolans egen personal och är samtidigt oavlönad docent eller motsvarande vid det examinerande lärosätet. Högskoleverket anser att det är en bra lösning.

Ansvarsfördelning

Det har framkommit av utredningen att ansvarsfördelningen mellan handledarna inte alltid är tillräckligt klar och att möjligheten att utkräva något sorts ansvar från externa handledare är mycket begränsad och normalt inskränker sig till att frånta handledaren uppdraget samt att detta sällan är den mest adekvata åtgärden (se uttalande från *Örebro universitet*).

Högskoleverket anser att båda handledarnas uppgifter, och arbetsfördelningen dem emellan, bör framgå av den individuella studieplanen. I avtal mellan lärosätena bör det anställande lärosätet åta sig att se till att den lokala handledaren uppfyller sina åtaganden enligt den individuella studieplanen. Det antagande lärosätet bör sedan genom sin uppföljning kontrollera att så har skett. Om den lokala handledaren inte uppfyller sina åtaganden kan det anställande lärosätet utnyttja sina arbetsgivarbefogenheter gentemot handledaren.

Kontakten mellan handledare

I flera avtal, och i de individuella studieplanerna, anges att det förutsätts täta kontakter mellan huvudhandledaren och den biträdande eller lokala handledaren. I överenskommelsen mellan *Lunds universitet* och *Högskolan i Halmstad* anges att ett nära samarbete förutsätts mellan handledaren och biträdande handledaren samt ämnesansvarige eller kollegiet vid universitetet respektive högskolan.

Högskoleverket delar *Örebro universitets* uppfattning att det antagande lärosätet har ansvar för handledningen gentemot doktoranden och därmed även för att handledarna inte agerar motstridigt. Enligt Högskoleverkets uppfattning bör därför kontakten mellan handledarna preciseras redan i den individuella studieplanen som fastställs av det antagande lärosätet. Sådana preciseringar förutsätter dock samverkan mellan lärosätena om doktoranden och en av handledarna är stationerad eller anställd på det andra lärosätet. Samverkan kan uppnås genom överenskommelser mellan lärosätena.

Antal doktorander per handledare

Det finns exempel på där det antagande lärosätet har riktlinjer om hur många doktorander en handledare maximalt får ha. Enligt *Karlstads universitet* skall en handledare inte ha fler än fem doktorander.

En begränsning av antal doktorander per handledare ger handledaren mera tid för varje enskild doktorand. Det antagande lärosätets riktlinjer om hur många doktorander en handledare maximalt får ha bör återspeglas i överenskommelser mellan lärosätena för att försäkra sig om att samma regler skall gälla även på det anställande lärosätet. På detta sätt kan en doktorand, som är placerad på ett annat lärosäte än det han eller hon är antagen vid, tillförsäkras ungefär samma villkor när det gäller handledning som hans eller hennes kolleger verksamma vid det antagande lärosätet har.

Handledningens omfattning

Karlstads universitet anger i sitt svar till Högskoleverket att man i den individuella studieplanen skall ange omfattningen av den handledning som doktoranden fått. Högskoleverket vill göra följande förtydligande. Eftersom den individuella studieplanen, enligt 8 kap. 8 § högskoleförordningen, skall innehålla bl.a. en beskrivning av doktorandens och fakultetsnämndens åtaganden bör handledarens uppgifter och handledningens omfattning redan från början anges i studieplanen såsom fakultetsnämndens viktigaste åtaganden gentemot doktoranden. Vid uppföljningen bör kontrolleras om doktoranden har fått handledning i den omfattning som har bestämts.

Av lärosätenas svar har framgått att handledningens omfattning varierar mycket vid olika lärosäten. Av svaret från *Mälardalens högskola* framgår också att för handledare som har doktorander inskrivna vid många olika lärosäten kan det vara svårt att skilja på de olika lokala regler som varje doktorand måste förhålla sig till.

Högskoleverket delar uppfattningen från *SDF* och från *studentkårerna vid Umeå universitet* att minsta tid för handledning med en handledare på annan ort bör regleras i avtal och att handledningstiden bör anges i den individuella studieplanen. När doktoranden har sin anställning på ett annat lärosäte än det antagande är det viktigt för doktorandens rättssäkerhet att lärosätena sluter ett avtal i vilket det anställande lärosätet åtar sig att följa den individuella studieplanen. Detta är, enligt Högskoleverkets uppfattning, ett effektivt sätt att tillförsäkra doktoranden handledning i den omfattning som har fastställts i den individuella studieplanen av det antagande lärosätet.

Fakultetsnämnden har ansvaret för att handledningen på det andra lärosätet kan genomföras enligt de principer och i den omfattning som har bestämts i den individuella studieplanen och nämnden bör därför se till att man gör de överenskommelser som behövs. Ett annat sätt för det antagande lärosätet att försäkra sig om att doktoranden får handledning i den beslutade omfattningen på det andra lärosätet är att besluta om handledningens omfattning och fastställa den individuella studieplanen i samråd med det andra lärosätet.

Forskarutbildningsutredningens förslag

Forskarutbildningsutredningen har i sitt betänkande SOU 2004:27 lämnat följande ändringsförslag beträffande lydelsen av 8 kap. 9 § högskoleförordningen.

För varje doktorand skall fakultetsnämnden utse en huvudhandledare samt en eller flera biträdande handledare. Handledarnas respektive uppgifter och ämnesområden skall klargöras i den individuella studieplanen.

Minst en av handledarna skall ha genomgått sådan utbildning som avses i 3 a § eller av fakultetsnämnden bedömts ha motsvarande kompetens.

Högskoleverket har i sitt yttrande över förslaget ställt sig positivt till utredningens strävan att stärka handledarfunktionen. Verket utgår ifrån att om förslaget genomförs kommer den nya lagstiftningen att bidra till förstärkningen av rättssäkerheten för alla doktorander.

Av verkets utredning i den föreliggande rapporten framgår att doktorander som har anställning på ett annat lärosäte redan i dag oftast har minst två handledare. Det har dock framgått att det förekommer brister när det gäller beskrivningar i de individuella studieplanerna av ansvarsfördelningen mellan handledarna, handledningens omfattning och handledarnas åtaganden. Om förslagen om krav på vissa klargöranden i den individuella studieplanen genomförs kommer förutsättningarna för att stärka rättssäkerheten för doktorander vid lärosäten utan relevant vetenskapsområde att förbättras.

Handledarens kompetens

I högskoleförordningen regleras inte vilken kompetens en handledare skall ha. Av 8 kap. 5 § framgår att fakultetsnämnden har det övergripande ansvaret för bl.a. forskarutbildningens kvalitet, effektivitet, handledning och utbildning av handledare. Eftersom det också är fakultetsnämnden som utser handledare för varje doktorand är det detta organ som har ansvar för att handledaren har tillräcklig kompetens för att handleda doktoranden.

Vissa fakultetsnämnder tillåter inte externa huvudhandledare, medan externa biträdande handledare förekommer inom alla vetenskapsområden i olika utsträckning (se svar från *Högskolan i Kalmar* och *Örebro universitet*). Enligt *Högskolan i Skövde* utses högskolans egen personal som huvudhandledare av det examinerande lärosätet genom att denna personal är oavlönad docent (motsv.) vid det examinerande lärosätet. Vissa lärosäten kräver att huvudhandledaren skall vara docent eller professor. För biträdande handledare gäller på vissa håll att han eller hon måste ha doktorsexamen och granskas särskilt med avseende på kompetens inom ämnesområdet (se svar från *Karlstads universitet*).

Exempel på avtal

KTH har bifogat följande exempel på avtal: I avtalet mellan *KTH* och *Malmö högskola* (MAH) anges att för varje doktorand skall normalt utses en huvudhandledare från *KTH* och en biträdande handledare från MAH. Om det inte är möjligt skall huvudhandledaren hämtas från MAH och den biträdande handledaren från *KTH*. Det förutsätter att läraren från MAH har docentkompetens. Av samarbetsavtal mellan *KTH* och *Högskolan i Gävle* (HiG) framgår att rätten att fungera som huvudhandledare tillkommer vissa angivna professorer vid HiG. Ytterligare docentkompetenta personer vid HiG kan efter prövning godkännas av *KTH* som huvudhandledare. En biträdande handledare från aktuell värdinstitution vid *KTH* skall utses för varje forskarstuderande. Samverkan mellan handledarna fastställs i de individuella studieplanerna.

Högskolan i Borås (HB) har bifogat följande exempel på avtal: enligt avtalet med *Karlstads universitet* (KAU) associeras en professor från HB till institutionen för hälsa och vård vid KAU. Associeringen innebär bl.a. ett åtagande från professorns sida att medverka i handledning av doktorander, forskarutbildningskurser och forskarutbildningsseminarier vid institutionen. Omfattningen av åtagandet, som är beroende av antalet doktorander finansierade av HB som skrivs in vid KAU i ämnet omvårdnad, beslutas årligen i samråd mellan dels ämnesföreträdaren eller forskningsledaren i omvårdnad, dels professorn. Enligt samverkansavtalet med KAU skall huvudhandledaren vara knuten till KAU genom anställning på minst 50 %. När det finns en huvudhandledare vid HB tilldelas en bihandledare vid KAU och vice versa.

Exempel från Högskoleverkets utvärderingar

I en utvärdering av forskarutbildning i biologiämnet (Högskoleverkets rapportserie 2006:14 R) har Högskoleverkets bedömargrupp uttryckt stark oro för vissa doktorander på Södertörns högskola som bedriver forskning i minimala forskningsmiljöer vid sin högskola och som har mycket liten kontakt med forskarmiljön och den formella handledaren vid "moderuniversitet".

I en utvärdering av utbildning i bl.a. statsvetenskap (Högskoleverkets rapportserie 2006:17 R) har verket funnit anledning att ifrågasätta Växjö universitets förutsättningar att bedriva forskarutbildning i statsvetenskap. Verket ansåg att handledarkapaciteten i ämnet är bristande och att man är alltför beroende av externa huvudhandledare. Verkets utgångspunkt var att doktoranderna skulle ha tillgång till en huvudhandledare och en aktiv forskningsmiljö vid det examinerande lärosätet. Extern handledning kan, enligt verkets bedömning, användas som komplement, men den kan inte ersätta den interna handledningen.

Högskoleverkets bedömning i denna rapport

Som tidigare nämnts under *Utseende och byte av handledare* finns det inga formella hinder mot att en huvudhandledare är stationerad vid det anställande lärosätet. Högskoleverket anser att gällande bestämmelser i högskoleförordningen ger utrymme för olika lösningar förutsatt att fakultetsnämnden bedömer att dessa lösningar tillförsäkrar att handledaren har tillräcklig kompetens. Om en sådan kompetens finns på den anställande högskolan finns det inga formella hinder för fakultetsnämnden att utse en huvudhandledare bland högskolans personal.

Utbildning för handledare

Av 8 kap. 3 a § framgår att ett universitet eller en högskola som anordnar forskarutbildning skall anordna utbildning av handledare inom forskarutbildningen. Det är således de antagande lärosätena som har ansvar att anordna en sådan utbildning.

Bland svaren finns exempel där ett universitet erbjuder anställda vid en högskola att delta i universitetets handledarutbildning och exempel där det antagande lärosätet kräver att de lokala handledarna deltar på det antagande lärosätets handledarutbildning samt kontinuerligt medverkar i ämnets forsknings- och forskarutbildningsmiljö. Sådana frågor ingår ibland i de ramavtal som upprättas mellan lärosätena. Det finns också exempel där högskolor utan vetenskapsområde anordnar en handledarutbildning. Vissa universitet och högskolor anordnar utbildning av handledare i samarbete, t.ex. inom Penta+ (*Högskolan Dalarna, Karlstads universitet, Örebro universitet, Mälardalens högskola och Högskolan i Gävle*).

Högskoleverket anser att högskolor utan vetenskapsområde inte har befogenhet att själva anordna handledarutbildning, men att detta med fördel kan ske i samarbete med lärosäten som har vetenskapsområde.

Examination

Det antagande lärosätet måste se till att de kurser och prov som en doktorand skall genomgå, och de seminarier som en doktorand skall delta i, följer de allmänna och individuella studieplanerna som är fastställda av detta lärosäte. Ett avtal mellan det antagande och det anställande lärosätet måste utgå från de gällande studieplanerna och syfta till att det anställande lärosätet skall följa dessa.

Gällande bestämmelser

Enligt 8 kap. 7 § högskoleförordningen skall det i varje allmän studieplan för forskarutbildning inom ett ämne anges följande:

1. det huvudsakliga innehållet i utbildningen och i förekommande fall den litteratur som är obligatorisk inom ämnet,
2. den huvudsakliga uppläggningsen av utbildningen,
3. de krav på förkunskaper och andra villkor utöver grundläggande behörighet som gäller för att antas till utbildningen (särskild behörighet),
4. de föreskrifter om urval som gäller vid antagning till utbildningen,
5. de prov som ingår i utbildningen, och
6. i förekommande fall möjligheten att avsluta en del av utbildningen med licentiatexamen.

Bestämmelserna i 8 kap. 8 § om individuell studieplan har återgetts tidigare.

I 8 kap. 12–27 §§ högskoleförordningen finns bestämmelserna om bl.a. fordringar för doktors- och licentiatexamen, examinator, tillgodoräknande av utbildning vid annan högskola, disputation och examensbevis.

Forskarutbildningsutredningens material

Utredningen har sammanfattat lärosätenas svar på följande sätt. Doktorander på vissa anställande lärosäten deltar i obligatoriska kurser eller seminarier, eller utför vissa laborativa experiment, vid det antagande lärosätet. I andra fall äger forskarutbildningen helt och hållet rum vid det anställande lärosätet.

Synpunkter från doktorandorganisationerna

Högskoleverket har frågat doktorandorganisationerna vilka rättssäkerhetsproblem som finns när det gäller examinationen.

SFS: Det är inte ovanligt att det lärosäte där doktoranden är antagen och lärosätet där doktoranden är anställd har olika krav på vilka kurser doktoranden skall läsa. En doktorand berättar att hon måste läsa vissa kurser på det lärosäte

där hon är anställd för att kunna flyttas upp i lönetrappan, men att lärosätet där hon är antagen kräver andra kurser för doktorsexamen. Doktoranden får på så sätt göra ett dubbelarbete. Det är således oklart vilken forskarutbildning doktoranden skall följa, vilket leder till att doktoranden måste uppfylla två lärosätens olika krav. Det lärosäte som doktoranden är antagen vid visar ofta ett litet intresse för en doktorand som befinner sig på ett annat lärosäte. Det ovan anförda och den alltför sporadiska kontakten med huvudhandledaren på det antagande eller examinerande lärosätet kan medföra osäkerhet om avhandlingen uppfyller de krav som ställs vid disputationen.

SDF: Ett avtal mellan antagande och mottagande lärosäte bör reglera bl.a. doktorandens forskning och forskarkurser.

Synpunkter från universitet och högskolor

Universitetet och högskolor har ombetts att kommentera dessa synpunkter och i tillämpliga delar svara på följande frågor:

- Hur försäkras sig lärosätet om att de doktorander som är anställda på en annan högskola har samma examinationskrav som andra doktorander vid lärosätet?
- Finns det avtal om utbildningens innehåll? Var vänlig bifoga exempel.

Av högskolornas svar kan utläsas följande. De flesta lärosäten svarar att samma examinationskrav gäller oberoende var doktoranden befinner sig. Lärosätena presenterar en del avtal om ansvarsfördelning i frågor om bl.a. examination.

I ett avtal mellan *Stockholms universitet* och *Södertörns högskola* anges att utbildningen av doktorander skall följa en plan för forskarutbildning som godkänts av respektive institution och fakultetsnämnd vid universitetet. Enligt *Lunds universitet* skall studieplanen för forskarutbildningsämnet följas precis som för vanliga doktorander, förutsatt att annat inte anges i avtal. Detta skall vidare avspeglas i den individuella studieplanen. I en överenskommelse om doktorandanställning med *Högskolan i Halmstad* har angetts att för att stärka samarbetet mellan de två forskningsmiljöerna skall doktoranden ta del av relevant kurs- och seminarieverksamhet vid båda högskolorna.

Karlstads universitet har anfört följande. Examinator på forskarutbildningskurser utses alltid på det examinerande lärosätet. Utbildningens innehåll kan utläsas ur ämnets allmänna studieplan och ur doktorandens individuella studieplan. När de forskarstuderande är anknutna till en nationell forskarskola kan det förekomma en viss överlappning av de obligatoriska kurserna. Forskarutbildningsnämnderna prövar då om man kan ge dispens från att delta i en av de två universitetsgemensamma obligatoriska kurserna vid Karlstads universitet. *Växjö universitet* förordar att allmänna och individuella studieplaner används i första hand och vid behov utvecklas vidare. Avtal om forskning och forskarkurser kan överlappa kursplanerna och orsaka oklarheter om vad som faktiskt gäller. Enligt institutionen för beteende-, social- och rättsveten-

skap vid *Örebro universitet (ÖU)* behöver universitetet vara mer tydligt med ansvarsfördelning och samordning vad gäller t.ex. ”spikning” och disputationer. Ett exempel: slutseminariet sker vid ÖU. Handledaren vid ÖU bevakar i förväg att de kurser som ges vid ett annat lärosäte är utformade så att de kommer att kunna tillgodoräknas i forskarutbildningen. Samma krav ställs på alla doktorander oavsett finansiering.

Enligt *Södertörns högskola* skiljer sig examinationskraven för doktoranderna vid högskolan endast när obligatoriska kurspoäng ges vid Södertörns högskola. Det kan dock råda osäkerhet när det gäller det slutgiltiga godkännandet av avhandlingen, speciellt i de fall då doktoranden inte har haft en kontinuerlig kontakt med det antagande lärosätet. Doktoranderna skall följa de allmänna studieplaner som gäller vid det antagande lärosätet. En del doktorander har haft problem med att antalet obligatoriska kurspoäng blivit alltför högt då inget lärosäte velat göra avkall på någon kurs. Ytterligare ett problem som uppkommit är att obligatoriska kurser getts samtidigt vid bägge lärosätena.

Högskoleverkets synpunkter

Samordning av kurser och prov

Av gällande bestämmelser framgår att doktoranderna har att följa sina individuella studieplaner och de allmänna studieplaner som gäller vid det antagande lärosätet. Högskolor utan vetenskapsområde har inte rätt att ge egna forskarutbildningskurser, vilket har påpekats tidigare under *Antagning och anställning som doktorand, Högskoleverkets synpunkter, Ansvarsfördelning*. Ett lärosäte med vetenskapsområde kan dock förlägga sina kurser vid det anställande lärosätet eller pröva om vissa av detta lärosätes kurser kan tillgodoräknas i forskarutbildningen.

Högskoleverket anser att de antagande lärosätena måste se till att de kurser och prov som en doktorand skall genomgå, och de seminarier som en doktorand skall delta i, följer de allmänna och individuella studieplaner som är fastställda av det antagande lärosätet. Ett eventuellt avtal mellan lärosätena måste utgå från de gällande studieplanerna och syfta till att det anställande lärosätet följer dessa. På detta sätt kan man förhindra att doktoranden måste läsa fler kurser och genomgå flera prov än de som ingår i hans eller hennes forskarutbildning och kanske följaktligen försenas i sin utbildning.

Av utredningen har det inte framkommit annat än att de antagande lärosätena tar ansvar för den slutgiltiga examinationen.

Industridoktorander

En doktorand som är anställd vid företag eller hos en annan arbetsgivare utanför högskolan kallas ofta för ”industridoktorand”. Begreppet finns dock inte i högskoleförordningen.

Avtal mellan ett lärosäte och doktorandens arbetsgivare kan vara mera effektiva än avtal mellan lärosätena, särskilt när de sluts mellan lärosätet och en icke statlig finansiär, eftersom tvisten då kan lösas i domstol.

Om det antagande lärosätet utser en handledare som är anställd av företaget har lärosätet ansvar för att handledaren känner till reglerna i högskolelagstiftningen och har kompetens för att handleda doktoranden.

Lärosätena bör ingå avtal med arbetsgivarna för att försäkra sig om studiefinansieringen och om att arbetsgivaren följer den individuella studieplanen. Avtalet måste i så fall alltid utgå från den individuella studieplanen. Eventuella andra punkter i avtalet, som har betydelse för doktorandens forskarutbildning, bör också anges i den individuella studieplanen.

Vad är en industridoktorand?

Ett exempel på annan form av studiefinansiering än anställning som doktorand eller utbildningsbidrag är att doktoranden är anställd vid företag eller hos en annan arbetsgivare utanför högskolan. Ett begrepp som ofta används framförallt för doktorander anställda inom industrin är just ”industridoktorand”.

Begreppet ”industridoktorand” finns dock inte i högskoleförordningen.

Synpunkter från doktorandorganisationer

Högskoleverket har frågat doktorandorganisationerna om det finns särskilda problem för s.k. industridoktorander.

SFS: Det finns problem när den externa huvudhandledaren inte är anställd av lärosätet och därför inte kan hållas ansvarig gentemot lärosätet och doktoranden.

SDF: Även i denna situation skulle man kunna lösa flera problem genom avtal på samma sätt som om doktoranden är anställd på ett annat lärosäte. Det är viktigt att reglera hur stor del av arbetstiden som skall ägnas åt forskarstudier, eventuell handledning på företaget och immaterialrättsliga frågor. Vi har sett exempel på doktorander som inte får publicera sina resultat under lång tid då företaget velat ta patent. Det är mycket olyckligt om en avhandling blir väldigt försenad på grund av oklarheten i rätten till resultaten. I SOU 2005:95 (*Nyttiggörande av högskoleuppfindingar*, s. 118) säger man att så kallade industridoktorander inte omfattas av lärarundantaget i normala fall. Att klargöra hur lång tid företaget kan ”hålla på” resultaten bör man avtala om.

För en forskarstuderande är det av stor vikt att resultaten inom rimlig tid kan publiceras för att möjliggöra en disputation.

Doktorandnämnden, Uppsala studentkår: Det har förekommit att ”industrin” har varit totalt okunnig om gällande regler och inte anser sig underställd vare sig bestämmelserna i 9 kap. 3 § eller 8 kap. 9 § högskoleförordningen.

Synpunkter från universitet och högskolor

Universitet och högskolor med vetenskapsområde har ombetts att kommentera dessa synpunkter och svara på följande frågor:

- Vad vidtar lärosätet för åtgärder för att ta sitt ansvar för vid lärosätet antagna doktorander som har sin forskarutbildning förlagd till ett företag?
- Var vänlig bifoga eventuella avtal.

Lärosätena har svarat bl.a. följande. Många lärosäten uppger att avtal upprättas för industridoktoranderna. Avtalsparter är då universitetet eller högskolan, företaget och doktoranden. *Växjö universitet* uppger att ett upprättat avtal i praktiken är en förutsättning för att en industridoktorand skall antas. Vid *Lunds universitet* regleras alltid ansvarsfördelningen för industridoktorander i ett avtal. Vid *Karlstads universitet* upprättas avtal för industridoktorander där företagets och lärosätets ansvar fastställs. Detta gäller inte enbart finansierings- och handledningsfrågor utan också kursmoment. I avtalet tydliggörs också immaterialrättsliga förhållanden. Industridoktorander anser ofta att de inte kan följa de universitetsgemensamma obligatoriska kurser som ingår i forskarutbildningen. Juridiska fakulteten vid *Uppsala universitet* uppger att de har tre doktorander som är anställda av Arbetslivsinstitutet vars forskarstudier regleras i den individuella studieplanen med bifogad kopia av anställningsavtalet. Detta har hittills löpt utan problem.

En del lärosäten har inga avtal alls. *Umeå universitet* vidtar inga särskilda åtgärder med sina industridoktorander. *Studentkårerna* vid universitetet anser att det största problemet är att industridoktoranderna inte hinner med att forska så mycket som det är tänkt i tjänsten och därför inte blir klara i tid. Därför efterlyser de tydliga regler och avtal som reglerar ansvarsfördelningen mellan företaget och universitetet.

Någon högskola uppger att doktoranden ibland inte känner till att det finns ett avtal.

Högskoleverkets synpunkter

Avtal med arbetsgivaren

Av utredningen har framgått att när en doktorand antas med studiefinansiering från ett företag eller en annan arbetsgivare som inte är en högskola är det vanligare med avtal mellan lärosätet och arbetsgivaren än när doktoranden har sin studiefinansiering från en annan högskola. Sådana avtal kan också vara

mera effektiva än avtal mellan lärosätena, särskilt när de sluts mellan lärosätet och en icke statlig finansiär eftersom tvisten kan lösas i domstol, jfr vidare med vad som anförts i avsnittet *Kan avtal skrivas mellan lärosätena?*

Det är särskilt viktigt att det antagande lärosätet försäkrar sig om att doktoranden får tillräckligt med tid för sina forskarstudier.

Handledning och den individuella studieplanen

Doktorandnämnden, Uppsala studentkår har ifrågasatt att industrin är okunnig om gällande regler och inte anser sig underställd bestämmelserna i högskolelagstiftningen.

Man bör komma ihåg att om en doktorand är anställd inom industrin, eller hos en annan arbetsgivare som inte är en högskola, är det bara lärosätet som har antagit doktoranden som är underställt reglerna i högskolelagstiftningen och att dessa regler inte gäller för ”industrin”. Det är det antagande lärosätet som utser huvudhandledare och eventuellt en biträdande handledare på doktorandens arbetsplats samt bestämmer hur forskarutbildningen inklusive handledningen skall utformas. Detta måste framgå av den individuella studieplanen. Lärosätet bör dock se till att den utsedda handledaren känner till reglerna i högskolelagstiftningen och har kompetens för att handleda doktoranden.

Högskoleverkets uppfattning är att lärosätet bör ingå ett avtal med arbetsgivaren för att försäkra sig om studiefinansieringen och att arbetsgivaren följer den individuella studieplanen. Avtalet måste i så fall alltid utgå från den individuella studieplanen. Eventuella andra punkter i avtalet, som har betydelse för doktorandens forskarutbildning, bör också anges i den individuella studieplanen.

Forskarskolor

Begreppet ”forskarskola” finns inte i högskoleförordningen.

Även om doktoranden anses ”antagen” till forskarskolan är det fakultetsnämnden vid det lärosäte där doktoranden är formellt antagen som har ansvar för doktorandens forskarutbildning.

För att undvika dubbla, eller till och med tredubbla, krav på doktoranden bör den individuella studieplanen fastställs och följas upp i samarbete med forskarskolan.

Vad är en forskarskola?

I slutet av 1970-talet började man organisera forskarutbildning inom så kallade teman, dvs. breda tvärvetenskapliga problemområden i stället för traditionella ämnesområden, vilka kan ses som en typ av forskarskolor. Forskarskolor började etableras i Sverige under 1980-talet. Den största satsningen på forskarskolor i statlig regi är de 16 nationella forskarskolorna som inrättades 2001.

Det finns ingen officiell statistik om hur många doktorander i Sverige som i dag tillhör en forskarskola. Undantaget är de doktorander som tillhör någon av de 16 forskarskolorna. Ett problem med att registrera om doktorander tillhör en forskarskola eller ej är att det inte finns någon entydig definition i Sverige på begreppet forskarskola. En forskarskola kan till exempel liknas vid en sammanhållen forskarutbildning för alla fyra åren med egen administration, egna doktorander och gemensamt kursutbud som utmärks av ett utvecklat samarbete i någon form (t.ex. med näringslivet). Mera om detta kan läsas i Högskoleverkets rapport *Uppföljning av 16 nationella forskarskolor – samverkan, rekrytering, handledning och kurser*, 2004:18 R.

Begreppet ”forskarskola” finns inte i högskoleförordningen. De 16 nationella forskarskolorna etablerades med särskilda medel i enlighet med regeringens förslag i den forskningspolitiska propositionen *Forskning och förnyelse*, prop. 2000/01:3. Regeringens syfte har varit att bl.a. främja samverkan i forskarutbildningen. Därtill såg regeringen det som väsentligt att även högskolor som saknar egen rätt att utfärda doktorsexamina skall ingå i samarbetet genom att rekrytera doktorander och delta i forskarutbildningen. Det finns dock även andra forskarskolor där lärosäten utan vetenskapsområde ingår.

På uppdrag av regeringen skall Högskoleverket följa upp och utvärdera forskarskolorna. Den första uppföljningen återges i den ovannämnda rapporten där verket konstaterar bl.a. följande. Varje forskarskola leds av en styrgrupp som fattar beslut om verksamheten. Representanter från både värd- och partnerhögskolor ingår i styrgrupperna, likaså doktoranderepresentanter och ibland även externa personer från industri eller offentlig sektor. Enligt föreståndarna för forskarskolorna är de allra mest positiva samverkans effekterna att dokto-

randen vid flera olika lärosäten lär känna varandra och att detta skapar goda förutsättningar för samarbete nu och i framtiden.

Synpunkter från doktorandorganisationerna

Högskoleverket har frågat doktorandorganisationerna om rättssäkerheten upplevs som bättre inom forskarskolorna.

SFS: Forskarskolor upplevs som mer rättssäkra när det finns ett givet, tidsstyrt och ekonomiskt styrt uppföljningssystem som alla måste följa. Det är bra när det som görs är offentligt och följs upp gemensamt och återkommande. Men även på forskarskolorna finns många av de problem som finns generellt för doktorander. Forskarskolan kan ha svårt att hjälpa till t.ex. om doktoranden vill byta handledare. Forskarskolan försöker bara samordna mellan de olika lärosätena, alla med sina egna krav på studieplaner. Även på forskarskolorna finns problem med handledare som befinner sig på andra lärosäten, där det uppkommer oklarheter om vilka krav som uppställs.

SDF: Det har förekommit att forskarskolan inte förstått att respektive doktorand skall följa exempelvis lönestegen vid det anställande lärosätet, utan i stället velat behandla alla likadant.

Doktorandnämnden, Uppsala studentkår: Forskarskolornas temporära karaktär kan göra det svårt att vara sjuk- eller föräldraledig eftersom kursprogrammet i vissa fall bara ges en gång. Det kan även förekomma rättsförluster vid antagningen när högskoletillhörighet snarare än skicklighet får utgöra antagningsgrund.

Synpunkter från lärosätena

Universiteten och högskolorna har ombetts att kommentera doktorandorganisationernas synpunkter.

Lärosätena har svarat bl.a. följande. Samhällsvetenskapliga fakultetsnämnden vid *Uppsala universitet* menar att doktorander inom en forskarskola kan uppleva sin roll som ganska otydlig då olika krav kan ställas från olika lärosäten. Om en doktorand på grund av sjukfrånvaro, föräldraledighet eller dylikt inte kan genomgå en kurs ges möjlighet att göra det vid något av de sex större universiteten. Ett problem kan vara att forskarskolan ger bestämda arbetsuppgifter som inte direkt framgår av studieplanen. *Lunds universitet* uppger att obligatoriska teori- och metodkurser ges regelbundet vilket innebär att en kurs kan läsas vid ett senare tillfälle. Även *Umeå universitet* uppger att det alltid ges möjlighet att examinera tidigare forskarkurser. *Studentkårerna vid Umeå universitet* upplever forskarskolorna som mer rättsäkra då man där har uppföljningssystem och egna krav på studieplaner. *Karlstads universitet* uppger att det kan uppkomma svårigheter med handledarbyte vid de nationella forskarskolorna. Vidare kan finnas problem med deltagande i forskarmiljön och eventuell institutionstjänstgöring på det examinerande lärosätet. *Luleå tekniska universitet* håller med om att forskarskolans begränsade livslängd kan

medföra problem för en doktorand som är sjukskriven eller föräldraledig. Det krävs att forskarskolans föreståndare är delaktig vid fastställande och uppföljning av den individuella studieplanen för att doktorander skall få tydlighet i sin situation. *Örebro universitet* framhåller att det finns skillnader hur lärosäten har anpassat sina krav till utbildningstiden fyra år. *KTH* uppger att forskarskolor innebär att tillgången på handledning för de forskarstuderande förbättras och att handledningen lättare kan ske av flera i en handledargrupp. De flesta av *KTH*:s kompetenscentrum fungerar i realiteten som forskarskolor.

Högskolan på Gotland uppger att de doktorander som är knutna till forskarskolor upplever att det ger dem en tydligare identitet och grupptillhörighet att tillhöra en forskarskola. Högskolan i Gävle anser att forskarskolor normalt är mer rättssäkra genom sin sammanhållna form. Den temporära karaktären kan dock leda till att doktorander lämnas utan organisation om forskarskolan upphör. Högskolan i Kalmar framhåller att det ofta endast finns begränsade möjligheter att byta handledare vid lärosätet där doktoranden är verksam. Ibland kan det helt saknas handledarkompetens vid lärosätet. För doktoranden kan det också uppstå problem när doktoranden är inskriven vid ett lärosäte, verksam vid ett annat och har huvudhandledaren vid ett tredje lärosäte. Högskolan i Skövde anser att en risk med forskarskola är att denna kommer att utgöra den vetenskapliga hemmiljön för studenten i stället för den lokala forskargruppen på högskolan. Malmö högskola pekar på den förvirring som kan uppstå om inte rollfördelningen mellan forskarskola samt antagande och anställande lärosäte klargörs. Forskarskolorna har ibland egna mallar för individuella studieplaner, egna obligatoriska kurser och antar till och med doktorander till skolan. Detta har lett till stor förvirring.

Högskoleverkets synpunkter

Av lärosätenas svar kan utläsas att forskarskolorna ibland uppfattas som mera rättssäkra genom sin sammanhållna form. Bland andra fördelar nämns förbättrad tillgång på handledning och att handledningen lättare kan ske i en handledargrupp.

I svaren nämns dock också liknande problem som uppstår när högskolorna samarbetar med varandra utanför forskarskolans form, bl.a. otydliga krav och otydlig ansvarsfördelning.

Även om doktoranden anses ”antagen” till forskarskolan är det fakultetsnämnden vid det lärosäte där doktoranden är formellt antagen som har ansvaret för doktorandens forskarutbildning.

För att undvika dubbla, eller till och med tredubbla, krav på doktoranden är det, enligt Högskoleverkets uppfattning, nödvändigt att den individuella studieplanen fastställs i samarbete med forskarskolan. Verket delar därför *Luleå tekniska universitet*s uppfattning att det krävs att forskarskolans föreståndare är delaktig vid fastställande och uppföljning av den individuella studieplanen för att doktoranden skall få tydlighet i sin situation.

Studentinflytande

Det antagande lärosätet måste se till att de antagna doktoranderna har möjlighet att bli representerade i alla beslutande och beredande organ inom lärosätet. Detta gäller även doktorander som är anställda på ett annat lärosäte. Eftersom det är det antagande lärosätet som har ansvar för forskarutbildningen och fattar de flesta beslut som har betydelse för utbildningen och doktorandens situation, har möjligheten till inflytande den största betydelsen just vid det antagande lärosätet där doktoranden också har skyldighet att tillhöra studentkåren.

Även lärosäten där doktorander har sin anställning och där deras forskarutbildning är förlagd kan dock fatta beslut som har stor betydelse för doktorandens situation, som t.ex. om studiefinansieringen. Det kan därför av doktorander upplevas som otillfredsställande att gällande regler inte ger tillräckliga garantier för studentinflytande även vid den andra högskolan.

Såväl högskoleförordningen som förordningen om studerandekårer ger dock utrymme för lösningar som ger doktorander möjlighet till inflytande vid båda lärosätena.

Gällande bestämmelser

I 1 kap. 7 § högskoleförordningen anges följande. I de fall studenter har rätt att vara representerade i olika organ utser de sina representanter i den ordning som föreskrivs i 16 § förordningen (1983:18) om studerandekårer, nationer och studentföreningar vid universitet och högskolor. Studentrepresentanter utses på samma sätt när information skall lämnas till och samråd ske med en sådan representant.

I 3 kap. 9 § högskoleförordningen anges vidare följande. Högskolorna får i övrigt besluta om sin interna organisation, om inte något annat är särskilt föreskrivet. Studenterna vid högskolan har rätt att vara representerade i alla beslutande och beredande organ inom högskolan vars verksamhet har betydelse för utbildningen och studenternas situation. Om beslut inte skall fattas eller beredning genomföras av ett organ utan av en enda person skall information lämnas till och samråd ske med studentrepresentant i god tid före beslut respektive slutförande av beredning.

Synpunkter från doktorandorganisationer

Högskoleverket har frågat doktorandorganisationerna om det finns några andra rättssäkerhetsproblem.

Doktorandrepresentanterna har lyft fram frågor om kårtilhörighet och studentinflytande i sina svar.

Synpunkter från universitet och högskolor

Universitetet eller högskolan har ombetts att lämna synpunkter på de ovan nämnda, och eventuella andra, rättssäkerhetsproblem.

Synpunkter om kårtillhörighet har framförts från vissa lärosäten.

Lunds universitet anser att doktoranden bör vara medlem i den studentkår där han eller hon de facto bedriver utbildningen. Många lärosäten anser att studentkårtillhörigheten skall vara vid det antagande lärosätet. *Gefle studentkår* har löst frågan om studentinflytande för forskarstuderande genom att välja forskarstuderande som sina representanter i de särskilda organen. Motkravet är endast att doktoranden löser medlemskap i studentkåren som nollpoängare. *Högskolan i Halmstad* uppger att det finns problem med kårtillhörigheten för doktorander anställda vid en högskola utan vetenskapsområde. Vid högskolan krävs dubbel kårtillhörighet om doktoranden vill tillhöra högskolans studentkår och genom denna utöva studentinflytande vid högskolan. *Lärarhögskolan i Stockholm* ställer sig frågande inför det krav på kårtillhörighet som ibland krävs av Stockholms universitet. Normalt betalar doktoranderna kåravgift till Lärarhögskolans studentkår men de får också ett inbetalningskort från Stockholms universitets studentkår. Detta bör regleras via avtal mellan studentkårerna. *Malmö högskola* anser att mer än hundra forskarstuderande vid högskolan hamnar mellan stolarna eftersom de är medlemmar vid det antagande lärosätets studentkår. Högskolan försöker på många sätt motverka de negativa effekter detta för med sig genom att upprätta nya och bättre ramavtal med andra lärosäten och genom att uppmuntra organisering av studentkårsorgan vid högskolan som sätter forskarutbildningen i fokus. *Mälardalens högskola* anser att det borde vara valfritt att tillhöra den kår där man är verksam, alternativt att medlemskapet delas till samma kostnad. *Södertörns högskola* uppger att högskolans studentkår nyligen tecknat ett avtal som innebär att doktorander antagna vid Stockholms universitet och anställda vid Södertörns högskola skall vara medlemmar i båda kårerna men endast betala till högskolans studentkår.

Högskoleverkets synpunkter

Högskoleförordningens bestämmelser om studentrepresentation gäller även doktorander. Det antagande lärosätet måste därför se till att de vid lärosätet antagna doktoranderna har möjlighet att bli representerade i alla beslutande och beredande organ inom lärosätet. Detta gäller även doktorander som är anställda på ett annat lärosäte. Eftersom det är det antagande lärosätet som har ansvar för forskarutbildningen och fattar de flesta beslut som har betydelse för utbildningen och doktorandens situation har möjligheten till inflytande den största betydelsen just vid det antagande lärosätet där doktoranden också har skyldighet att tillhöra studentkåren.

Även lärosäten där doktorander har sin anställning eller annan finansiering, och där deras forskarutbildning är förlagd, kan dock fatta beslut som

har stor betydelse för doktorandens situation, som t.ex. studiefinansiering. Det kan därför av doktorander upplevas som otillfredsställande att gällande regler inte ger tillräckliga garantier för studentinflytande även vid den andra högskolan.

Lärosätena och studentkårerna har beskrivit hur de försöker lösa detta problem. Högskoleverket anser att såväl högskoleförordningen som förordningen om studerandekårer ger utrymme för lösningar som ger doktorander möjlighet till inflytande vid båda lärosätena. Den modell man använder i forskarskolor med doktorandrepresentanter från flera lärosäten i styrgruppen skulle möjligtvis kunna tjäna till viss ledning. Fortsatt uppföljning och utvärdering av forskarskolorna kan komma att ge vissa idéer om hur frågan kan lösas i framtiden även vid andra former av samarbete mellan högskolor i forskarutbildningen.

Det av *Södertörns högskola* redovisade avtalet med studentkåren vid högskolan, som innebär att doktorander antagna vid Stockholms universitet och anställda vid Södertörns högskola skall vara medlemmar i båda kårerna men endast betala till högskolans studentkår, synes vara ett bra exempel på hur problemet kan lösas.

Avslutande synpunkter

Samarbete i forskarutbildningsfrågor mellan lärosäten med och utan vetenskapsområde har många fördelar. Ur doktorandernas synpunkt ger ett sådant samarbete ökade möjligheter för studenter på lärosäten utan vetenskapsområde att doktorera.

Det finns dock vissa problem. Ett av dessa är att reglerna om forskarutbildning i högskoleförordningen, som har som syfte att ge doktorander en godtagbar grad av rättssäkerhet, inte är utformade med tanke på doktorander som har sin anställning vid högskolor utan vetenskapsområde. Det finns få regler om samarbete mellan lärosäten. Samtidigt har av utredningen framgått att samarbeten mellan lärosätena hjälper doktorander och i många fall förhindrar att doktoranderna faller mellan stolarna eller glöms bort. Problemet är att samarbetet inte sker i tillräcklig utsträckning.

Högskoleverket har övervägt om det behövs mera detaljerade regler för den i rapporten aktuella gruppen av doktorander. Utredningen visar dock att de nu gällande reglerna inte utgör något hinder mot ett samarbete mellan det antagande och det anställande lärosätet. I de flesta fall åsidosätts doktorandernas rättssäkerhet på grund av att de antagande lärosätena inte tar sitt ansvar, medan högskolorna utan vetenskapsområde överskrider sina befogenheter.

Mot denna bakgrund anser Högskoleverket att det, för närvarande, inte finns tillräckliga skäl för att föreslå centrala regler för den i rapporten aktuella gruppen av doktorander. Vid detta ställningstagande utgår Högskoleverket ifrån att det finns flera författningsförslag som verket tidigare ställt sig bakom och som, om de genomförs, kan förbättra rättssäkerheten för alla doktorander och särskilt för den i rapporten aktuella gruppen. Till dessa förslag hör framför allt de i rapporten tidigare omnämnda förslagen om handledning, formalisering av antagningsprocessen, ansvar för studiefinansiering och förnyande av anställning som doktorand.

Genom att klargöra fakultetsnämndens roll och ange flera exempel på ansvarsfördelning mellan de antagande och de anställande lärosätena vill Högskoleverket ge lärosätena en viss ledning för att lösa en del av de problem som kan uppstå och stärka doktoranders rättssäkerhet. Högskoleverket vill också uppmuntra lärosätena att ingå överenskommelser som, inom ramen för gällande regler, klargör ansvarsfördelningen mellan lärosätena och doktorandernas situation. Högskoleverket avser också att följa upp frågorna inom ramen för verkets tillsynsverksamhet.

